

Gemeente Zutphen
Afdeling Stadsbedrijven, Team Expertisecentrum / Archeologie
Harenbergweg 1, 7204 KZ Zutphen. archeologie@zutphen.nl

Zutphense Archeologische Publicaties 56

Bert Fermin en Michel Groothedde

Het Houten Wambuis

Archeologisch en historisch onderzoek naar de
herberg en boerderij Het Houten Wambuis te
Zutphen

Onderzoeksmeldingsnummer 39703

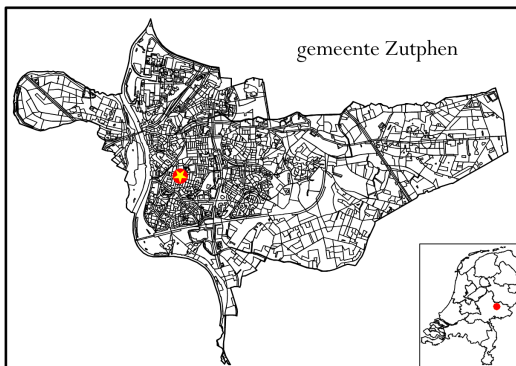
Inhoudsopgave

1.	Algemene projectgegevens	5
2.	Aanleiding voor het onderzoek	7
3.	Vraagstellingen en methodiek	9
4.	Historische achtergrond	11
5.	Opbouw van het terrein	19
6.	Het Houten Wambuis: fase 1 (ca. 1650-1672)	23
	6.1 materiële cultuur uit fase 1	29
7.	Het Houten Wambuis: fase 2 (ca. 1673-1781)	33
	7.1 gotische kerkvensters	34
	7.2 munten	36
8.	Het Houten Wambuis: fase 3: (ca. 1781-1964)	37
	8.1 Materiële cultuur uit fase 3	41
	8.2 ijzeren gereedschappen en andere voorwerpen	42
	8.3 aardewerk van de firma Hasselman (1813-1836)	44
	8.4 Maastrichts industrieel wit aardewerk	45
	8.5 Munten	46
9.	De Wambuislinie	47
10.	Samenvatting /conclusie	49
11.	Literatuurlijst	53
	Veldwerk	55
	Objectrestauratie	55
	Vondstdeterminatie	55
	Afbeeldingverantwoording	55
	Colofon	56
	Zutphense Archeologische Publicaties	57

1. Algemene projectgegevens

Gemeente: Zutphen
Plaats: Zutphen
Toponiemen: Houten Wambuis
Projectcodes: WAM '10
Coördinaten: 210.821 / 460.822   210.826 / 460.839
                  210.850 / 460.831   210.848 / 460.818
Onderzoeksmeldingsnummer: 39703
Onderzoeksnummer: 30943
Periode van opgraving: 08-03-2010 t/m 22-03-2010
Opdrachtgever: Woonbedrijf Ieder1, Deventer
Bevoegd gezag: gemeente Zutphen
Opgravingsleiding: drs. H.A.C. Fermin
Planbehandelaar en supervisie: drs. M. Groothedde
Aantal uitgegeven spoornummers: 135
Aantal uitgegeven vondstnummers: 118
Aantal uitgegeven fotonummers: 223
Documentatie bevindt zich per 01-07-2010 in het Regionaal Archief Zutphen, Spiegelstraat 13, 7201 KA Zutphen
Vondstmateriaal bevindt zich per 01-07-2010 in het gemeentelijk depot voor bodemvondsten, Dieserstraat 11, 7201 NA Zutphen

1. Ligging van het onderzoeksgebied binnen de gemeente Zutphen

2.(onder) Ligging van de werkputten binnen het onderzoeksgebied

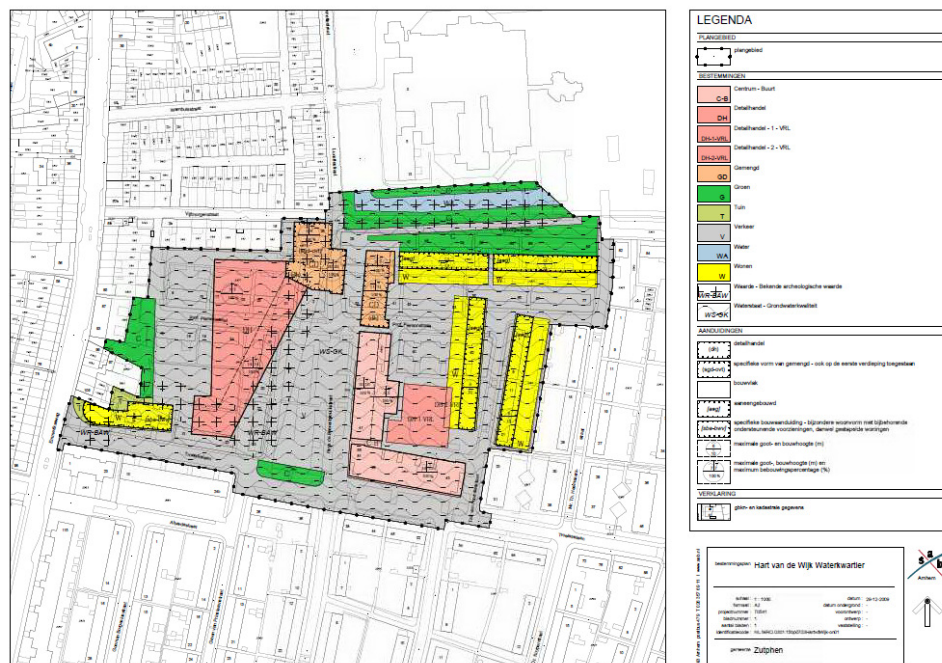

2. Aanleiding voor het onderzoek

Op en rond het winkelcentrum De Vijver zijn grootschalige bouwactiviteiten gaande in het kader van het project *Hart van de Wijk*. Het project vormt een substantieel deel van de algemene revitalisering van de Staatsliedenbuurt, deel van het stadsdeel Waterkwartier.

Tijdens de planvorming is archeologisch vooronderzoek verricht naar diverse locaties die als archeologisch waardevol te boek stonden, dan wel een hoge of middelhoge archeologische verwachting hadden. Naar aanleiding van de negatieve resultaten van een booronderzoek door SyntheGra was een zone langs de Troelstralaan reeds vrijgegeven. Er bleven twee vindplaatsen over die met zekerheid in de bodem aanwezig leken te zijn en die op de gemeentelijke archeologische waardenkaart zijn aangeduid: de gedempte vestinggracht van de linie van Het Wambuis (middelhoge archeologische waarde) en de herberg Het Houten Wambuis aan de Emmerikseweg (hoge archeologische waarde). Beide vindplaatsen zijn in het bestemmingsplan Hart van de Wijk als behoudenswaardige vindplaatsen opgenomen.¹ De dubbelbestemming 'archeologische waarde' en 'bebouwing' bleek onverenigbaar. Op de locatie van het onderzoeksgebied zou nieuwbouw van een wooncomplex plaatsvinden in het kader van *Hart van de Wijk*. Deze bouwplannen zouden de onderliggende archeologische resten grotendeels aantasten of zelfs vernietigen. Om zoveel mogelijk archeologisch relevante informatie veilig te stellen was opgraven noodzakelijk. De gemeente nam hiertoe het selectiebesluit. Er werd een Programma van Eisen opgesteld.

Oprachtgever Woonbedrijf Ieder1 verleende begin 2010 opdracht aan de gemeentelijke archeologische dienst om beide vindplaatsen te onderzoeken.

3. Plankaart van het bestemmingsplan Hart van de Wijk. De archeologische bestemming is met kruisjes aangeduid. De herberglocatie is linksonder bij het gele kader.

¹ Bestemmingsplan Hart van de Wijk 2009

3. Vraagstellingen, methodiek

In het programma van eisen (PvE) werden de volgende vraagstellingen geformuleerd:²

- Wat is de oudste bewoningsfase van het perceel waarop het Houten Wambuis stond; gaat dit terug tot de zestiende eeuw (Jacob van Deventer) of zelfs nog verder?
- Is er ook een 17^e-eeuwse fase? (niet op kaartmateriaal zichtbaar)
- Zijn er nog resten van houtbouw aanwezig?
- Zijn er op het erf nog resten van een jeneverstokerij aanwezig?
- Welke structuren zijn nog meer herkenbaar (schuren, waterputten, beerputten?) en hoe zijn deze te verbinden aan de functies van het gebouw?
- Zijn er vondstcomplexen die te relateren zijn aan het gebruik als herberg of de jeneverstokerij?
- Zijn er vergelijkingen te maken met andere complexen?
- Zijn er aardewerkcomplexen van buurman pottenbakker Joseph Hasselman (1813-1836) aanwezig?
- Wat is de opbouw van de Emmerikseweg? Het is bekend dat deze in 1884 en 1903 is opgehoogd, maar is er vóór die tijd ook al opgehoogd als waterkering van de middeleeuwse IJsselmeander?
- Zijn er nog resten van de vestingwal van het Wambuis aanwezig en zo ja hoe zijn deze opgebouwd?
- Bevinden zich in de gracht ook afvaldumps ouder dan de demping van ca. 1925, o.a. van de herbergen Vredenberg en Houten Wambuis of pottenbakker Hasselman?

Om deze vragen te beantwoorden werd het terrein van het Wambuis zelf opgegraven, althans voor zover het bedreigd werd. Dat hield in dat de zuidelijke bebouwing, het woonhuis van de T-boerderij, niet zou worden onderzocht omdat de resten daarvan zich onder de Troelstralaan bevinden. Het onderzoeksterrein van de herberg bestond uit twee delen: het gebouw zelf (de deel van de T-boerderij) en het achterterrein. Het achterterrein werd in twee vlakken uitgegraven omdat dit deel geheel vernietigd zou worden. Het andere deel, onder het gebouw, zou deels gespaard kunnen blijven. Om die reden is er voor gekozen om één vlak aan te leggen. Het bovenste muurwerk werd vrijgelegd en gedocumenteerd (tekeningen schaal 1:20 en foto's), terwijl handmatig smalle sleuven werden aangelegd om de ondergrond in beeld te krijgen (stratigrafie, ontbrekend muurwerk). Deze profielen werden elkaar kruisend over het terrein aangelegd. De relevante profielen zijn schaal 1:20 gedocumenteerd. De profielsleuven zijn vervolgens weer handmatig dichtgeworpen om de resterende fundamenteën en grondlagen in situ optimaal te beschermen voor de toekomst.

Na beëindiging van het onderzoek is het terrein afgedekt met schoon zand. De bakstenen van de muren die moesten wijken, zijn voor hergebruik bij restauraties geselecteerd en gebikt door medewerkers van ZoZijn op de locatie Kaardebol.

---

² H.A.C. Fermin, M. Groothedde

Van alle muren zijn baksteenformaten en zoveel mogelijk tienlagenmaten (dan wel vijflagenmaten) gedocumenteerd. De profielen zijn per laag uitgetroffeld om zoveel mogelijk dateerbaar materiaal per laag te kunnen verzamelen.

Het niet volledig opgraven van de vindplaats heeft voor- en nadelen. Voordelen zijn dat de kosten van het project veel lager uitpakken en dat de vindplaats voor de toekomst grotendeels bewaard kan blijven, terwijl toch de meeste informatie wel verzameld is.

Een nadeel is dat sommige structuren, die dieper in de ondergrond aanwezig zijn, gemist kunnen zijn. Het muurwerk zal grotendeels getraceerd zijn, maar bijvoorbeeld poeren en kuilen zijn eenvoudig te missen wanneer alleen handmatige profielsleufjes gegraven worden. Hetzelfde geldt voor losse artefacten, die voor het grootste deel nog in situ aanwezig zijn. Het is ook niet per definitie uitgesloten dat zich onder de 17^e-eeuwse ophogingslagen nog oudere structuren bevinden. Men denke aan 14^e-eeuwse sloten, zoals ook elders in het Hart van de Wijk zijn aangetroffen.

4. *Overzicht van het bebouwde westelijke deel en het bestrate achterterrein (vlak 1) aan de oostzijde. Aan de westzijde zijn al enkele profielsleuven gegraven.*

Voor het documenteren van de vestinggrachten en eventuele wallen werd er voor gekozen één sleuf haaks over de linie uit te graven om inzicht te verkrijgen in de exacte morfologie ervan en nog een sleuf die inzicht moest verschaffen over de exacte ligging ervan in het horizontale vlak. Helaas bleken de vestingwerken al totaal vernietigd te zijn bij het bouwrijp maken van de wijk in de jaren vijftig en zestig van de 20^e eeuw.

4. Historische achtergrond

Voor de vroegste geschiedenis van het onderzoeksgebied nemen we 29 november 1321 als uitgangspunt. Op die datum, en in 1323, wordt het Gelderse goed Wesse door graaf Reynald II aan de stad Zutphen geschonken.³ Het goed Wesse omvatte de hogere gronden de *Spittaalderkamp* (ook bekend als de *Lieve Vrouwe Camp* en later *De Vijf Morgen*) en een zuidelijk daarvan gelegen rivierduinencomplex dat nu de *Hoge West* heet. De Spittaalderkamp lag lager dan de Hoge West. De Hoge West was de kern van dit gebied, wat blijkt uit het volmiddeleeuws kogelpot- en Pingsdorf- aardewerk dat hier voorkomt en de naam, waarin immers de oorspronkelijke naam Wesse voortleeft. Ook het lagere gebied ertussen hoorde bij Wesse (het latere Houten Wambuis lag op de grens van de Spittaalderkamp en het lage gebied). De Spittaalderkamp en het lage gebied ten zuiden daarvan werden aantoonbaar in het begin van de 14^e eeuw – dus na de schenking aan de stad – echt ontgonnen. Bij de opgravingen op het Jeugdgevangenisterrein op de Spittaalderkamp in 2007-2008 werd een greppel opgegraven met aardewerk uit die tijd.⁴ Ook bij het ontgraven van de Vijver in het Vijverplan in het lage deel werden middeleeuwse sloten aangetroffen, waarin onder meer een puntgave 14^e-eeuwse steengoedkan werd gevonden (afbeelding 5). Van belang voor het gebied waren verder de grillen van de IJssel. Rond 1340 begon de meanderende IJssel de stad Zutphen ten noorden van het onderzoeksgebied weg te spoelen. Om dit proces een halt toe te roepen moest drastisch worden ingegrepen. Dat deed men in 1356/57 door de meander rond Helbergen (aan de westzijde van de IJssel) door te steken. Hiermee was de druk van de ketel, en kwam Neder Helbergen ten oosten van de IJssel te liggen. Neder Helbergen, dat als stadswide dienst deed, grensde nu dus ook aan Wesse. Deze maatregel zorgde er echter niet voor dat de IJssel geen invloed meer had op het lage gebied van Wesse. Overstromingen zouden nog eeuwenlang plaatsvinden. Dit maakte ook dat het gebied vrijwel niet bewoond was, maar alleen voor landbouw werd gebruikt.

5. Complete 14^e-eeuwse kan van Siegburger steengoed, in de jaren vijftig gevonden in een sloot bij de aanleg van De Vijver.

³ Harenberg 2003

⁴ Fermin & Groothedde 2008 ZAP 46

6. De kaart van Hottinger (1773-'94) met daarop de herbergen langs de Weg naar Emmerik.

7. De Emmerikseweg in ca.1880, gezien vanuit het zuiden, net voorbij De Vredenberg.

Eén van de oudste boerderijtjes lag aan de Emmerikseweg. Dit was en is de hoofdweg die vanuit de Spitaal-Buitenpoort naar het zuiden liep in de richting van Baak, Doetinchem en Emmerik. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1562) zien we langs de door bomen geflankeerde Emmerikseweg een gebouwtje getekend dat is te identificeren als (de latere) herberg de Vredenberg. Of er in de 16^e eeuw nog andere herbergen aan deze route lagen is uit deze kaart niet af te leiden. In de 17^e eeuw staan er volgens het beschikbare kaartmateriaal helemaal geen gebouwen langs de Emmerikseweg. Dit geeft echter niet de werkelijke situatie weer, zoals gebleken is uit het archeologische onderzoek. Op de meeste 17^e-eeuwse kaarten staat overigens alleen het noordelijke deel van de Emmerikseweg getekend. De locatie van het Houten Wambuis is daarop niet te zien.

In de 18^e eeuw blijkt de Emmerikseweg opeens wel geflankeerd te zijn door een lint van herbergen. Op het huidige Zutphense grondgebied zijn dat vanuit de stad richting Baak respectievelijk De Vredenberg⁵, Het Houten Wambuis, De Beer, Het Harenberg, Den Elter, 't Scheepje, De Groene Jager en De Boterboer. Op de Hottingerkaart (afbeelding 6) zijn ze weergegeven. Het grote aantal herbergen geeft het belang van de route weer.

8. Herberg De Vredenberg (het witte pand op de voorgrond) tijdens de overstroming in 1926, vlak voor de afbraak in 1928. Te zien is dat de ramen op grondniveau (in dit geval waterniveau) liggen. Hieraan is af te lezen dat de Emmerikseweg flink is opgehoogd. De omringende huizen uit de periode na 1880 liggen wel hoger. Ook het erf en de bebouwing van Het Houten Wambuis lagen laag ten opzichte van de weg.

⁵ Over de historie van De Vredenberg; Marskamp en Van Zweden 2006. 33-39

In de historische bronnen wordt Het Houten Wambuis voor zover bekend voor het eerst genoemd in 1715. In dat jaar is er een incident waarbij een soldaat ruzie kreeg met de zoon van de poortwachter van de Spitaal-Buitenpoort. De soldaat raakte de poorterszoon tweemaal met een degen en moest twee weken op water en brood in *den drogen Abts Toorn* (Drogenapstoren).⁶ Bij deze eerste vermelding wordt er letterlijk gesproken van *'t huis van de herberge 't Houten Wambuis genaamt*.

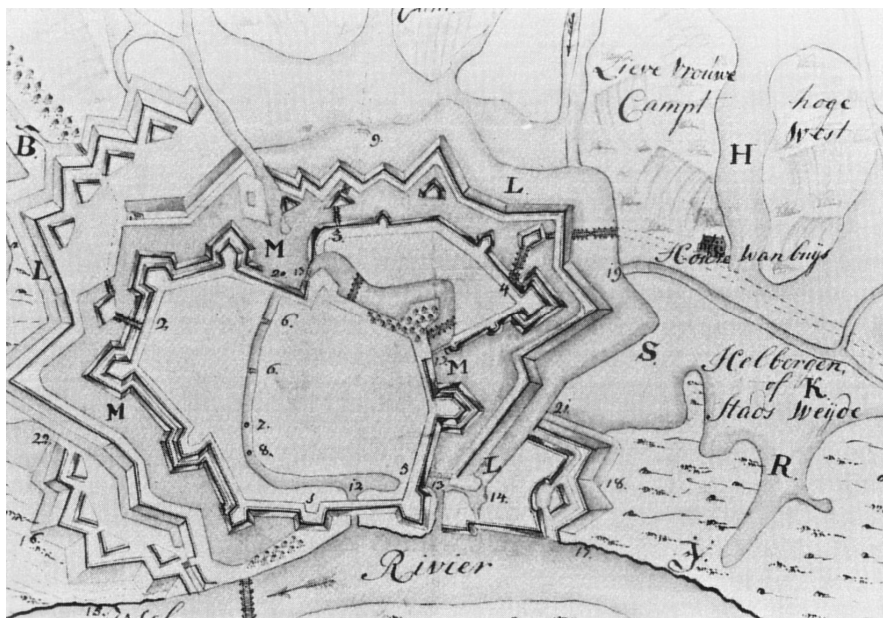

9. De naam Vredenberg prijkt nog op de achtergevel van een voormalig cafetaria aan de Emmerikseweg. Het gaat hier echter niet om het perceel waar deze herberg lag. De foto is genomen vanaf de opgraving.

10. Herberg de Vredenberg op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1565).

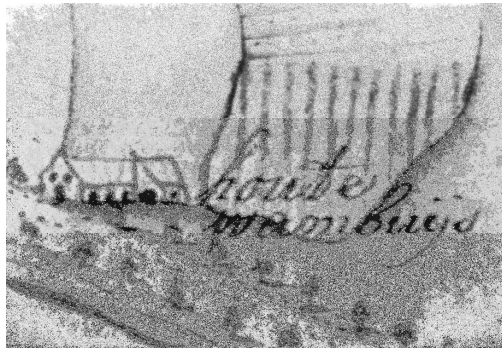
11. Onder: Overzichtskaart van Zutphen uit 1751 met rechts Het Houten Wambuis op de flank van de Lieve Vrouwe Camp (Spittaalderkamp). Opvallend is dat herberg De Vredenberg op de kaart ontbreekt.

⁶ Boeken van beschuldigingen en criminele sententiën d.d. 1-6-1715, rechterlijk archief Zutphen, inv.nr. 5 folio 204v en 205; W. Albers 1984.

12. Boven: Het Houten Wambuis. Detail van de kaart uit 1751.

13. Onder: Het Houten Wambuis. Detail van de kaart uit 1765.

In 1758 wordt vermeld dat Derk en Johanna Meijerink hun *huijs, hoff, bergen en branderije ... genaamt het Houten Wambuis... niet beswaart met 's Heeren verpondige* verkopen aan Louis Albers uit Ruurlo.⁷ Hieruit blijkt dat de herberg ook een agrarische functie had en bovendien een drankstokerij was. De connectie met drank was overigens al aanwezig binnen de familie van Albers. Zijn neef Albert bezat herberg De Jager in Ruurlo en zijn broer Berend was

naast rechter en burgemeester van Terborg ook nog bierbrouwer(!).⁸

In 1781 schenkt Louis de herberg cq. branderij aan zijn zoon Derk. De bezittingen worden omschreven als *huis, weere (land) en hof met alle verder getimmer, het Wambuis genaamd... en zoo ketels, als anders tot de geneverbranderij gehorende.. en het getimmer, staande op het weideland, aan de Stad toestendig... en de brouwerij met hetgeen daar van dependeert, bestaande in paarden, beesten (koeien), varkens, alle levendige have en vee, bouw en bouwgereedschappen.*⁹ Er is dus sprake van een jeneverstokerij, een bierbrouwerij en een boerenbedrijf. Van herberg wordt niet expliciet gesproken, maar het is wel aannemelijk dat het Wambuis deze functie ook had aangezien het dat ervoor en erna ook was. Louis "schenkt" Het Wambuis aan zijn zoon, maar wel onder strikte voorwaarden. Zijn zoon wordt namelijk in dezelfde akte verplicht zijn vader gedurende zijn leven lang *in kost en drank, huisvestinge, mitsgaders klederen.. te onderhouden.. en in het generaal denzelven zoo te behandelen als een kind zijn vader en weldoener verplicht is te doen, en hem, overleden zijnde, eene behoorlijke, en, met zijn staat overeenkomende, begrafenis aan te doen.* Met andere woorden, Derk moet woonruimte creëren in Het Wambuis om zijn vader een goede oude dag te geven (op straffe van honderd gulden per jaar als hij dat niet nakomt) en moet zorgen dat zijn vader een nette begrafenis krijgt. Derk Albers was getrouwd met Johanna Maria Roosegaarde uit Doetinchem, die weer familierelaties had met de familie Meijerink. In 1775 koopt Derk een grutterij in de Laarstraat en in 1796 verkoopt hij het Wambuis en koopt hij de Velder Bouwhof en het Jachthuis bij huis 't Velde in Warnsveld. Blijkbaar liepen de zaken goed. De families Albers en Roosegaarde waren overigens fervente patriotten. Ze vonden onder meer dat de burgerij meer invloed moest hebben binnen de lokale overheid.

⁷ Acte van overdracht d.d. 5-10-1758, rechterlijk archief Zutphen inv.nr. 382, fol. 39

⁸ Albers 1984

⁹ Protocol van vestenissen d.d. 17-5-1781, rechterlijk archief Zutphen, inv.nr. 386

De nieuwe eigenaar is weer een Meijerink: Arend. Hij en zijn vrouw Mechteld Garritsen verkopen het Wambuis in 1801 op hun beurt aan Willem Coenraad Meuleman en Reintjen Weggelhorst.¹⁰ Het jaar daarop wordt voor het eerst sinds 1715 weer een akkefietje vermeld. Een knecht uit Geesteren pikt een horloge van iemand met wie hij net daarvoor had zitten borrelen in Het Wambuis. Het horloge gaat voor *eenen Zeeuwschen Rijxdaalder, drie agt en twintig stukken en eenige schellingen of dubbeltjes* naar de lommerd. Op grond van diefstal en oplichterij van *het Bataafse Volk* krijgt hij zes jaar(!) opsluiting in het tuchthuis.¹¹ Er vonden dus haast geen incidenten plaats in de herberg.

14. Sfeerimpessie van een herberg in de late 18^e eeuw (in dit geval in Vlaardingen).

Voor de late 19^e eeuw is er weer veel informatie voorhanden in de Zutphense adresboeken. Vanaf 1891 komen we de naam Brandenburg tegen. Deze naam blijft tot de sloop verbonden aan Het Wambuis. De eerst vermeldde Brandenburg, H.Th. Brandenburg, wordt vermeld als landbouwer. Het Wambuis staat dan niet meer te boek als herberg. Toch is Brandenburg niet alleen boer: hij verhuurt namelijk kamers aan particulieren: Het Wambuis is dan dus eigenlijk een pension. Er zijn vrijwel steeds twee huurders aanwezig.

In de ene kamer zijn dat achtereenvolgens:

- 1893: G. Brandenburg, timmerman (de zoon ván, mogen we aannemen)
- 1894: H.J. Klaassen-Bach, weduwe
- 1895-1895: H.G.A. Klaassen, wijnkopersknecht (de zoon van de weduwe)
- 1897: A. Calot, poelier

In de ander kamer:

- 1891: F. Bloemer-Gielink, weduwe
- 1892-1894: A. Gensen, gepensioneerd militair
- 1894-1895: J. Jansen, wijnkopersknecht (collega van Klaassen?)
- 1895: A. Brandenburg, timmerman (de andere zoon ván, waarschijnlijk)
- 1897: H. van Zijst, letterzetter

¹⁰ Acte van overdracht d.d. 27-2-1801, rechterlijk archief Zutphen inv.nr. 390, fol. 361

¹¹ Boeken van beschuldigingen en criminele sententiën d.d. 16-4-1802, rechterlijk archief Zutphen, inv.nr. 7 folio 61 e.v..Het is trouwens interessant om de strafmaat te vergelijken met die voor de degenstoten in 1715 (zes jaar vs. twee weken)

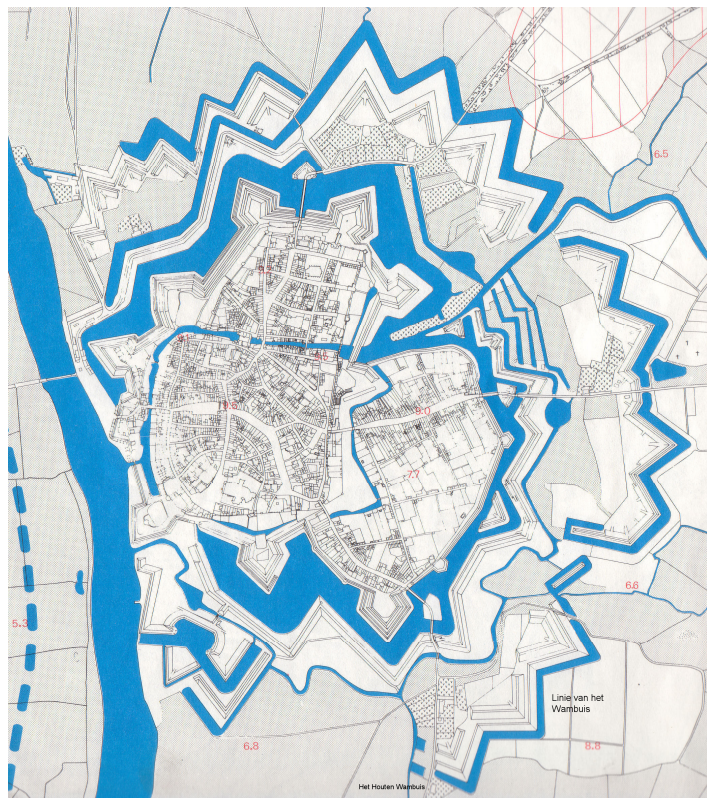
De laatste bewoner van Het Houten Wambuis, kleinzoon H.Th.A. Brandenburg, verlaat het in 1964. Het pand staat dan inmiddels niet meer bekend onder die naam. De pittoreske boerderij moet plaats maken voor stadsvernieuwing. Waarom het pand moest wijken is niet helemaal duidelijk. Over het zuidelijke woongebouw wordt de Troelstralaan aangelegd, waarbij het boerderijtje met de deel eenvoudig gespaard had kunnen worden. Dit achterdeel van het huis is gesloopt zonder dat er ooit iets nieuws op is gebouwd. De enige functies die het terrein kreeg, waren respectievelijk een crossbaan (archeologisch bevestigd in de vorm van autobanden) en hondenpoepveldje.

15-17. Kadastrale minuut uit 1832 met rechtsonder een detail van Het Houten Wambuis. Linksonder Het Houten Wambuis op de kadastrale kaart uit 1952. De plattegrond van het gebouw heeft na 1832 geen wijzigingen ondergaan.

Het Houten Wambuis is de naamgever geweest van de vestinglinie die in 1796, ten tijde van de Bataafse Republiek, werd aangelegd onder leiding van *directeur-generaal der fortificatieën* Herman van Hooff. Deze linie, bestaande uit drie lunetten, begon exact bij Het Wambuis en eindigde bij de tegenwoordige Gerard Doustraat. Daar begon een nieuwe linie (1799) van vier lunetten tot aan de Berkel die bekend werd onder de naam de Linie Van Hooff. De Linie van Het Wambuis gaf rond 1885 op zijn beurt weer de naam aan de Wambuisstraat.

De naam *Houten Wambuis* zelf was een veel voorkomende naam voor herbergen. In een inventarisatie uit 1984¹² werd de naam (of een variatie daarop) aangetroffen in Ede (Planken Wambuis), Rossum (Houten Wambuis), Rozendaal (Planken Wambuis), Texel (Wambuis), Diever (Houten Wambuis), Brugge (Houten Wambaey), Adeghem in Vlaanderen (Wambuis) en Eeclo in Vlaanderen (Wambuys). Waarom de naam zo populair was, is niet geheel duidelijk. De naam slaat op een dood(s)kist: een houten jas die de dode aankreeg. Een wambuis, buis of wammes¹³ is na de middeleeuwen een kort jasje, maar was oorspronkelijk een lang gewatteerd kledingstuk dat onder een maliënkolder werd gedragen. Het grondwoord hiervan vinden we terug in het Gotische woord *wamba* dat buik betekent. Het is ook verwant aan het Engelse *womb*. Ook in het middelnederlands komen we het woord *wamme* nog tegen in de betekenis van buik en ingewanden.

18. Vestingplan naar het eerste kadastrale minuutplan in 1823 met rechtsonder de Wambuislinie.

¹² Albers 1984

¹³ In de late middeleeuwen vinden we de variaties wambays, -beas, -beis, -boys, -buys en wammes (Verdam 1911)

5. Opbouw van het terrein

Het terrein van Het Houten Wambuis langs de Emmerikseweg lag op de flank van de vrij laaggelegen zandhoogte Spittaalderkamp. Aan de zuidzijde grensde het aan een dalvormige laagte. Ten zuiden van deze laagte ligt de hoge kamp De Hoge West, een rivierduin dat tot boven de 9.00 + NAP reikt. Het lagere gebied is ontstaan onder invloed van de IJssel. De beste opgravingsgegevens hierover zijn afkomstig van het zuidprofiel over het achterterrein. Het profiel is aangevuld met een aantal boringen. Beneden de 5.90 + NAP vinden we op het achterterrein gereduceerde, fijngrindige zanden. Daar bovenop bevindt zich een lichtbruine leemband van ca. 8 cm dik. Tot 6.40 + NAP ligt daar bovenop weer een leemarm lichtgeel zandpakket van ruim 30 cm dik. Hierop ligt vervolgens een pakket zeer lemig zand van ca. 90 cm dik. Dit pakket bevat houtskool, mortel en brokken baksteen. Wanneer het precies is ontstaan, is nog niet achterhaald, maar dat moet in de 'baksteenperiode' na 1200 zijn gebeurd. Wel hebben we een sluitdatum. Deze ligt in het midden van de 17e eeuw. Het vondstmateriaal boven in het pakket bestaat uit majolicategels, Westerwaldsteengoed en kleipijpen. Twee kleipijpen zijn gedateerd tussen 1640 en 1650, één verbrand exemplaar tussen 1650 en 1675.¹⁴ Opvallend is dat de voortzetting van dit pakket, zoals het is aangetroffen onder de boerderij zelf, dus langs de Emmerikseweg, veel zandiger is.

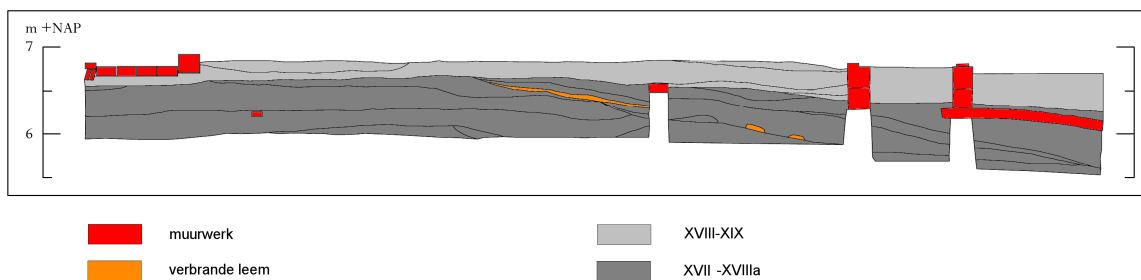
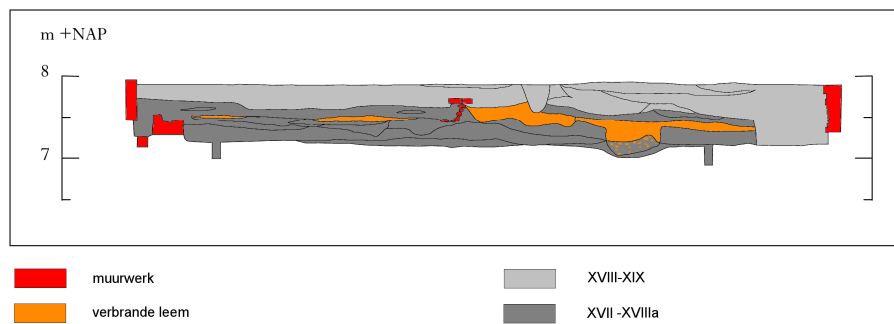
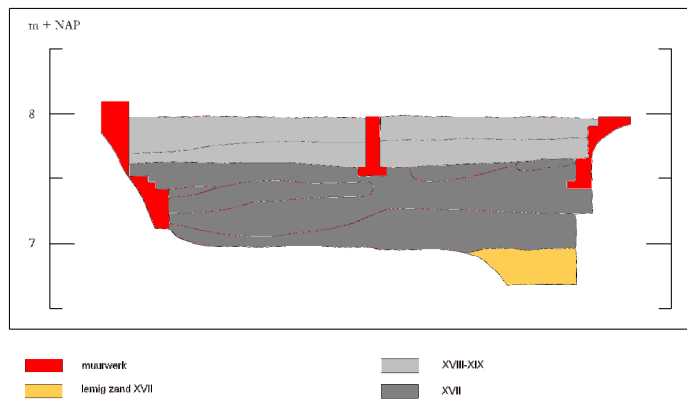
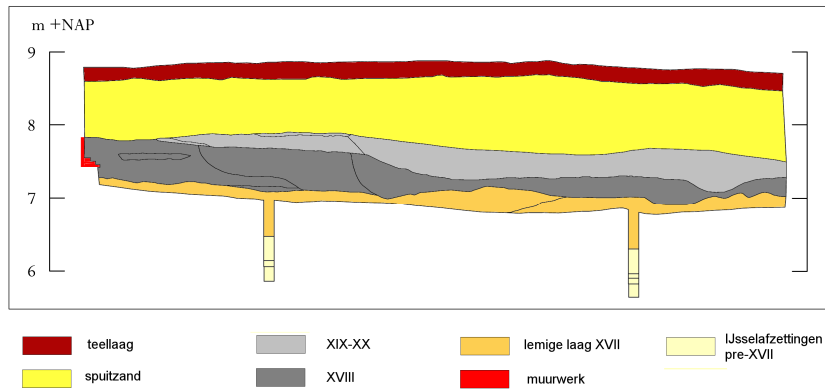

19-22. Links: ketel en hiel"merk" van een gesinterde biconische kleipijp uit de IJsselstreek (1650-1675), vermoedelijk te relateren aan de brand van de eerste fase van Het Wambuis. Rechts: een trechtvormige kleipijp uit Gouda (1690-1720) van net boven de brandlaag. Hierop zijn een drinkende en een rokende aap te zien, wat nogal toepasselijk is bij een herberg.

Op het lemige pakket ligt een tot 60 cm dik pakket uit de 18^e eeuw, met daar bovenop weer een 40-60 cm dik pakket uit de 19^e-20^e eeuw. Met name dit laatste pakket is bijzonder rijk aan vondsten cq. afval. In de laag is wat verspit 17^e- en 18^e-eeuws materiaal aanwezig (o.a. verbrande faience), maar vooral veel Maastrichts industrieel wit aardewerk, Chinees en Europees porselein en roodbakkend aardewerk (vooral veel bloempotten en Frankfurter waar). Verder zijn er onder meer wat jeneverkruiken gevonden (maar niet in gigantische hoeveelheden), andere soorten steengoed, glas (vooral in de vorm van 19^e-eeuwse wijnflessen), een beugelfles van Hengelo's bier, vier centen (1920-1957) en een terracotta paardje.

---

¹⁴ Een overzicht van alle kleipijpen van het Wambuis staat in de update van ZAP 6 door Jan van Oostveen

23-26. Profielen: van boven naar beneden: zuidprofiel achterterrein (westen links); noordprofiel ruimte 4 en 5; noordprofiel ruimte 14 en westprofiel ruimte 14.

27-28. Twee vondsten uit de 19^e-/20^e-eeuwse ophogingslaag: een steengoed fles en een porseleinen knikker (de laatste heeft een diameter van ca. 15 mm).

Na 1964 -de sloop van Het Wambuis- is er een dikke laag spuitzand opgebracht op het terrein. Op sommige plaatsen is dit pakket steriel zand een meter dik. De ophoging is afgedekt met een laag teelaarde van 20 cm dikte.

Onder de boerderij zelf is met name in de tweede helft van de 17^e eeuw flink opgehoogd met zand, zeker 60 cm. Het uiteindelijke loopniveau lag op ca. 7.50 + NAP, waarbij het terrein aan de noordzijde sterk afliep tot 6.50 + NAP. Hieruit kunnen we afleiden dat de boerderij op een kunstmatig terpje heeft gelegen, en dat de boerderij oorspronkelijk kleiner was dan in de laatste fase. Aan het einde van de 17^e of het begin van de 18^e eeuw is de terp uitgebreid, het noordelijke deel lag toen op een hoogte van 7.20 + NAP, 70 cm hoger dus. Daarmee was de ophoging nog niet voltooid, waarschijnlijk is er tot de vroege 20^e eeuw opgehoogd, waardoor het uiteindelijke loopoppervlak rond de 8.00 + NAP lag en het hoogste bestratingsniveau zelfs de 8.44+ NAP haalde.

Een belangrijk fenomeen in de stratigrafie is een brandlaag uit de 17^e eeuw. Deze ligt op de oudste ophogingslaag uit ca. 1650. De brandlaag markeert het einde van de oudste fase van Het Wambuis (zie hoofdstuk 6).

6. Het Houten Wambuis: fase 1 (ca.1650-1672)

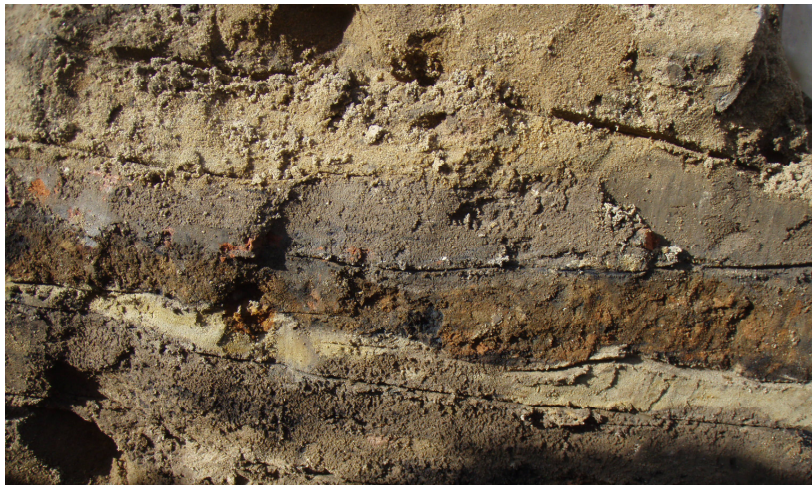
Het oudste materiaal dat is gevonden bij de opgraving, dateert uit de late middeleeuwen. Het gaat om enkele 14^e-eeuwse steengoedscherven (waaronder een scherf van een Siegburger drinkschaaltje) en zelfs twee scherven bijna steengoed uit rond 1300. Deze scherven zijn mogelijk te relateren aan de ontginningsfase van het terrein rond 1325 of anders aan het feit dat de Emmerikseweg in de late middeleeuwen ook al een belangrijke route was waar veel mensen langs kwamen. Het materiaal is echter zeer gering in aantal en bovendien komen de scherven uit niet-middeleeuwse bewoningslagen, waardoor het als opspit is te beschouwen. Dat geldt niet voor de ophogingslagen die rijk zijn aan 17^e-eeuws materiaal vanaf ca. 1650. Het gaat daarbij om vrij scherp dateerbaar materiaal als Westerwald-steengoed en kleipijpen.

29-30. Twee loden gewichtjes van net boven de brandlaag. Op het linker gewichtje van 61 gram staat het jaartal 1680. Het rechter gewicht weegt 248 gram.

Onder de bebouwing is op de meeste plaatsen (de noordelijke rand van de opgraving nadrukkelijk uitgezonderd) een brandlaag gevonden. Deze bestaat uit rood verbrande leem en een grote hoeveelheid houtskool, waarin soms nog verkoold houtwerk te herkennen was. Dit kan er alleen op duiden dat hier ter plaatse een gebouw is afgebrand. De laag is bijzonder goed te dateren met behulp van het vondstmateriaal. In de laag zelf werd verbrand aardewerk aangetroffen. Het gaat daarbij om witte ploischotels van faience, blauw beschilderde faience, majolica, steengoed (o.a. een baardmankruik), roodbakkende slibversierde borden, kleipijpen en wat vensterglas. Onder de laatste categorie valt een in een specifieke vorm gesneden stukje gebrandschilderd glas. Het vondstcomplex is te dateren tussen 1650 en 1675. De verbrande kleipijp, die op het achterterrein werd gevonden (afbeelding 19-20), dateert ook uit deze periode. Óp de brandlaag bevindt zich ook goed dateerbaar materiaal. Het gaat daarbij om twee bij elkaar gevonden loden blokgewichten van resp. 61 en 248 gram. Op het gewicht van 61 gram staat een stempel met jaartal: 1680. De andere diagnostische vondst is die van een pijpenkop, gedateerd tussen 1690 en 1720 (afbeelding 21-22). Kleipijpen zijn erg breekbaar en gaan niet lang mee, wat ze erg geschikt maakt als dateringsmiddel vanaf de 17^e eeuw. Bij munten ligt dit duidelijk anders; die kunnen een looptijd van zelfs meerdere eeuwen hebben. In de laag werd ook een zeer verweerde munt gevonden die waarschijnlijk gedetermineerd moet worden als een Gelderse duit van Philips II uit 1587-1590. Het afbranden van het gebouw moet dus tussen 1650 en 1675 gedateerd worden.

Een goede kandidaat is het jaar 1672: het Rampjaar. In dat jaar trokken de Franse legers onder Lodewijk XIV plunderend en brandschattend door het zuiden en oosten van Nederland. De vestingsteden werden een voor een ingenomen, waarna er grote sommen geld werden geëist om plundering en ontmanteling van de vestingwerken af te kopen. Ook Zutphen werd niet gespaard al kocht de stad de plundering wel af. Hoewel de Fransen de vesting Zutphen van de noordkant benaderden en belegerden, rukten ze op via het zuiden – dus via de Emmerikseweg. De kans dat de onbeschermdde herberg Het Houten Wambuis het heeft moeten ontgelden is bijzonder groot.

31-32. Details van de brandlaag. Links een verkoold stuk hout, boven: de laag rood verbrande leem in het westprofiel van ruimte 13.

Wat weten we nu van het uiterlijk van de herberg in de 17^e eeuw?

In de opgraving zijn tal van muurresten in verschillende fases aan het licht gekomen, maar het is moeilijk om deze muren precies te dateren, vooral omdat in principe alleen een bovenste vlak is aangelegd, aangevuld met enkele relatief smalle sleuven. Uitgangspunt is de oostwand van de deel.¹⁵

Omdat het achterterrein veel dieper is uitgegraven dan de deel (die immers gedeeltelijk in situ behouden kon blijven), was het mogelijk om de oostelijke wand van de deel in bijna zijn gehele lengte te bestuderen vanaf de zijkant. Daarbij kwam een aantal veelzeggende details aan het licht. Ten eerste bleek dat er nog net een klein restant van het zuidelijk gelegen woonhuis aanwezig was binnen het opgravingsterrein. Dit gedeelte was door een koude naad gescheiden van het muurwerk van de deel. Beide muren eindigden echter in een hoekoplossing met enkelkeuzen, hetgeen er op duidt dat ze van voor 1725 moeten dateren.¹⁶

¹⁵ Met deel wordt in deze rapportage het gehele deel achter het woonhuis bedoeld en niet alleen de dorsvloer.

¹⁶ Het gebruik van enkelkeuzen houdt in Zutphen omstreeks 1725 op ten gunste van de driekleuzen.

Een datering in de tweede helft van de 17^e eeuw behoort hierbij ook tot de mogelijkheden, en is zelfs aannemelijk aangezien er geen ouder muurwerk is aangetroffen. Wat in theorie nog zou kunnen is dat de oudste fase een geheel houten gebouw was waarvan niets is teruggevonden. Erg waarschijnlijk is dit echter niet: zelfs een houten gebouw stond in de 17^e eeuw eigenlijk altijd op een gemetselde vloerplaat.¹⁷ Dat wil zeggen: de buitenwand. De gebinten stonden op gemetselde poeren.

33. Aansluiting van de deel (rechts) op het voorhuis (links). De twee bouwdelen zijn na elkaar gebouwd (koude naad). Voor de hoekoplossing is gebruik gemaakt van klezoren (kwart steentjes).

34. Opgegraven muurwerk van fase 1. In rood het daadwerkelijk gevonden muurwerk, in oranje de reconstructie.

Hiermee komen we op het volgende probleem: wat representeren de gevonden fundamenten eigenlijk: zijn het alleen vloerplaten of zijn het volledige opgaande muren? Voor de oudste fase is het bijvoorbeeld een optie dat het woonhuis een “stenen kamer” geweest is met een vakwerk deel. Een bescheiden argumentje hiervoor zou kunnen zijn dat er in de zuidkant van de deel een steunbeertje aanwezig is dat de noordwesthoek van deze kamer steunt.

¹⁷ kleine schuurtjes konden ook op poeren van baksteen of zwerfkeien staan

Wanneer we de beschikbare archeologische gegevens en de latere kadastrale en fotografische gegevens op een rij leggen, lijkt de volgende reconstructie het meest voor de hand te liggen. Men dient echter te bedenken dat het een model is.

De oudste fase uit het midden van de 17^e-eeuw zal, net als de latere fasen, een T-boerderij zijn geweest. Dat wil in dit geval zeggen: het hoofdgebouw stond aan de zuidkant haaks op de Emmerikseweg, terwijl de deel haaks op het hoofdhuis stond en parallel lag aan de Emmerikseweg. Het hoofdhuis bestond vermoedelijk uit twee gedeelten: een vierkante kamer aan de oostkant (buitenmaats 4,60 x 4,60 meter). Deze kamer vormt waarschijnlijk de basis van het gebouw. Tegen de westelijke muur van deze kamer zal de schouw hebben gelegen aangezien dat de enige logische plek is gezien de veronderstelde helling van het dak aan alle andere zijden. Op de foto's van het pand vlak voor de sloop is bovendien te zien dat zich hier de schoorsteen bevindt, en de schouw (en daarmee de schoorsteen) is doorgaans de meest honkvaste plek binnen een gebouw. Op de foto's is verder te zien dat het hier gaat om een opkamer, aangezien er een kelderlicht zit onder de vensters. Of dit in de 17^e eeuw ook zo was is niet met zekerheid te zeggen, maar het is ook niet uit te sluiten.

35. De oostelijke gevel van de deel. Links de aanzet tot het voorhuis. Rechts daarvan een gemetselde vierkante bak met onbekende functie. Vervolgens zien we een ingezakt stuk muur met twee steunberen. Tussen deze steunberen lag een (later opgehoogde) deuropening. Rechts van de steunberen begint een latere muur, boven op de (terugwijkende) oudere muurfase.

De rest van het hoofdgebouw, de ruimte aan de westzijde, had een lengte van ca. 10 meter, terwijl de breedte gelijk zal zijn geweest aan die van de kamer, namelijk 4,60 meter. De totale lengte van de zuidgevel komt hiermee op 14,60 meter. Schuin voor de ingang (in de lange zuidgevel van het hoofdhuis) zal een bakstenen waterput hebben gelegen. Deze plaats is redelijk standaard bij boerderijen. De informatie is tot nu toe bekend uit kadastrale opmetingen, foto's en de schaarse muuraansluitingen binnen de opgraving. Het resten van het hoofdgebouw liggen, zoals reeds gezegd, onder de Troelstralaan.

Over de deel zijn veel meer gegevens beschikbaar. De eerder genoemde zijmuur (met klezoren) aan de oostzijde had een lengte van 7 meter. Hierna maakt de muur een klein knikje, om vervolgens in een iets andere oriëntatie verder te lopen.

Dit laatste stuk muur (vermoedelijk van een stal) gaat schuil onder een jongere muur, maar wijkt daarbij iets terug. Dit laatste stuk muurwerk mat waarschijnlijk 3,30 meter. De totale lengte van de oostgevel komt hiermee op 4,60 meter (kamer) + 7 meter deelmuur + 3,30 meter stalmuur is 14,90 meter. Dat is ongeveer even lang als de zuidgevel (geschat op 14,60 meter). Vanuit de lucht gezien moet het gebouw hiermee vrijwel perfect vierkant zijn geweest.

36. De oorspronkelijke deuropening van de deel werd geflankeerd door steunberen. Deze liepen boven het maaiveld schuin naar boven weg. Na ophoging van de terp en de dorpel lagen de steunberen geheel onder het maaiveld.

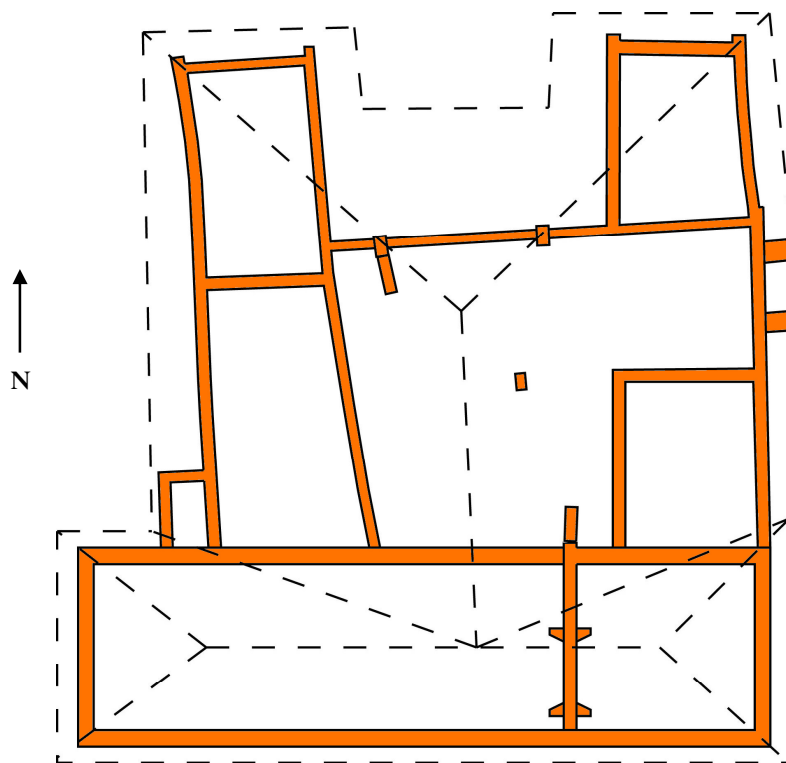
37. De oude deuropening tussen de steunberen is zichtbaar in de vorm van een rollaag. Later is hier over heen gebouwd toen het hele terrein werd opgehoogd. Wèl bleef de deuropening op dezelfde plaats.

De oostelijke deelmuur grensde aan de lemige laagte die in werkput 2 is opgegraven. Bij hoge rivierstanden zal het water tot aan de boerderij hebben gestaan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de oostelijke gevel in de loop van de tijd is gaan verzakken, zoals goed te zien is op afbeelding 35. Om deze verzakking tegen te gaan is de muur –mogelijk al in de 17^e eeuw- voorzien van twee forse steunberen. Tussen de twee steunberen bevond zich een deuropening. Dit blijkt uit een rollaag ter plekke (de deuropening is later verhoogd, zie afbeelding 37) en bovendien is de deur te zien op de historische foto's. In de 17^e eeuw waren deze beren rechthoekig, en liepen vanaf het dorpelniveau schuin weg tegen de gevel (zogenaamd gevlochten metselwerk). Bij de ophoging van het erf en de dorpel verdween deze schuinte onder de grond. De beren zijn dan ook niet zichtbaar op de historische foto. Inpandig bevond zich een vierkante ruimte in de deel aan de zuidoostzijde (dus tegen de “stenen kamer” aan). Deze ruimte mat 3,5 x 3 meter (binnenmaats).

Waarschijnlijk is deze kamer al vrij vroeg aangelegd, gezien een secundaire opdeling die aan een tweede fase is toe te schrijven.

Aan de noordoostpunt van de boerderij bevond zich, zoals al eerder opgemerkt, waarschijnlijk een stal, op grond van de gangbare indeling van historische boerderijen.

Aan de noordwestzijde van de deel bevond zich waarschijnlijk ook een dergelijke stal. Hiervan is eveneens muurwerk teruggevonden. Het muurwerk van de westelijke beuk vertoont drie fasen, wat de basis vormt van de in dit rapport gepresenteerde indeling in drie fasen. Tussen de west- en oostbeuk bevond zich de dorsvloer. Deze was iets trapeziumvormig, maar had een maximumomvang van ca. 6,40 x 6,40 meter. Door de eerder genoemde deur kwam men aan de oostzijde via een ruimte van 3,2 x 3,4 meter op de dorsvloer, die aan de noordzijde een grote baanderdeur had. De deuropening aan de oostzijde is teruggevonden als een laag muurtje dat geflankeerd wordt door twee poeren, exact zoals bij nog bestaande historische boerderijen het geval is. De totale doorgangsbreedte bedroeg 3,30 meter. Het rieten dak springt ter plekke in bij dergelijke boerderijen, zodat grote wagens en dergelijke naar binnen kunnen rijden. Tot slot bevond zich nog een kleine ruimte in de oksel van hoofdgebouw en deel. Deze ruimte is aanwezig op de historische foto, maar is ook in twee fasen teruggevonden. Het aanbouwseltje mat binnenmaats 0,8 x ca. 1,5 meter. De precieze functie is onduidelijk. Misschien stond er een poepdoos.

38. Reconstructie van de oorspronkelijke, midden 17^e-eeuwse plattegrond van Het Houten Wambuis. De stippellijnen geven de dakcontouren weer.

6.1 Materiële cultuur uit fase 1

Voor het materiaal uit de eerste periode geldt dat er weinig van gevonden is omdat de brandlaag alleen in twee smalle sleuven is aangetroffen. De brandlaag was strikt genomen wel rijk aan (verbrande) vondsten. Het aardewerkspectrum is zeker de moeite van een beschrijving waard.

Het materiaal uit de brandlaag omvat ten minste de volgende objecten

Steengoed

- 1 baardmankruik (Frechen?)
- 1 Westerwald kan met appliques
- 1 Westerwald kruik met kobaltblauwe decoratie
- 1 appliquekan (Siegburg?)

Rood aardewerk

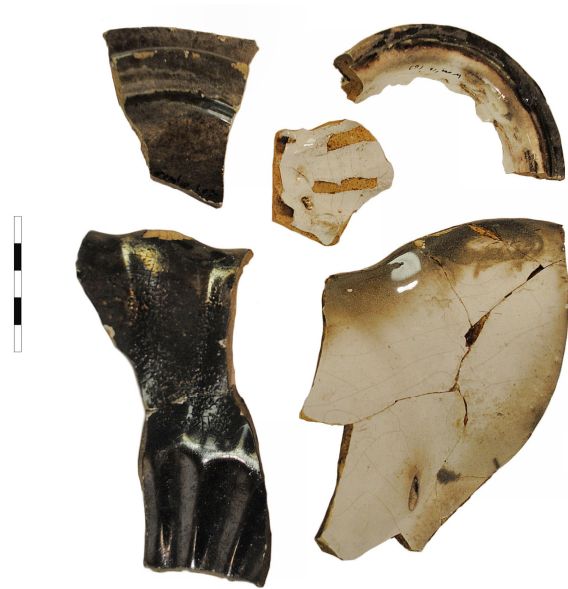
- 2 slibversierde borden
- 1 kleine grape + deksel

Majolica

- 1 wit bord

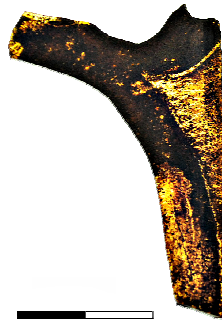
Faience

- 3 witte ploischotels
- 1 bord met 'kraak' motieven
- 1 bord met blauwe decoratie (klein fragment)
- 1 schoteltje met Chinese motieven

39-40. Verbrande faience: boven ploischotels, beneden faience met blauwe pseudo-Chinese decoratie.

Glas
Vensterglas (waaronder één stukje
gebrandschilderd glas)

41. Fragment gebrandschilderd glas

De verbrandingsgraad van het materiaal varieert nogal. Een deel is vrij ongeschonden door het vuur, een ander deel is gesinterd. De faience-scherven hebben veelal een zwarte kleur met een metallic glans gekregen. Dit effect doet denken aan Japans raku-aardewerk. Dit is een techniek waarbij (al gebakken) objecten met tinglazuur worden verhit tot 1000 graden om vervolgens in een ton met zaagsel te worden gelegd, die vervolgens vlam vat, maar waar weinig zuurstof bij komt. Het is goed mogelijk dat met aardewerk in een brandende boerderij onder een rieten dak iets soortgelijks is gebeurd.

Wat vooral opvalt aan de vormen is het aandeel luxe aardewerk, met name de plooischotels. In Zutphen zijn dergelijke schotels vooral bekend uit de wat chiquere contexten, bijvoorbeeld uit de beerput van de graaf van Limburg – Stirum in de Oude Hof van Bronckhorst.¹⁸ Het is jammer dat we niet zeker weten of Het Wambuis in deze tijd al een herberg was of alleen een boerderij. In herberg 't Waterhuisje in Halsteren werden eveneens plooischotels gevonden.¹⁹ Ook in boerderijen is het voorkomen van faience in de 17^e eeuw misschien niet zo bijzonder. Helaas zijn er in de regio nog te weinig complexen van historische boerderijen beschikbaar om te weten wanneer faience algemeen werd. Na 1800 zijn faienceborden niet meer weg te denken in de boereninterieurs. In de directe omgeving van Zutphen zijn faiencecomplexen opgegraven op de boerenerven Berghege en 't Loo.²⁰ De collecties waren echter niet voor ca. 1775 in de huishoudens aanwezig. In het geval van Berghege kon aangetoond worden dat een collectie borden meer dan een eeuw in familiebezit geweest is, de borden zijn in de loop van de tijd gesneuveld en weggeworpen (tot in de 20ste eeuw!).

---

¹⁸ Van Helbergen 2006

¹⁹ Van de Watering et al. 1999, p. 104

²⁰ Groothedde 2008. 313-335 en 343-354

42. Achterhoeks boereninterieur (Lichtenvoorde) in 1924. Boven de bedstede bevindt zich een aanzienlijke verzameling faience-borden, ondanks dat de bouw aangeeft dat hier zeker geen rijke

boer woonde. In historische boerderijen waren altijd faience-borden aanwezig. Over de vraag of dit in de 17^e eeuw ook al gewoon was is nog weinig bekend.

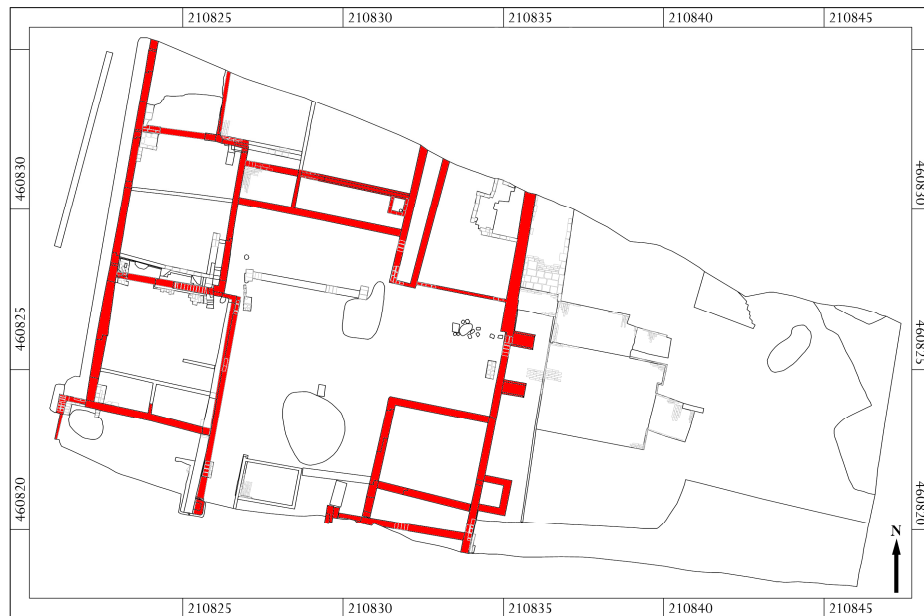

7. Het Houten Wambuis: fase 2 (ca. 1673-1781)

Deze fase in eigenlijk een verzameling van een aantal verbouwingen die plaatsvonden tussen het afbranden van de oudste fase van Het Houten Wambuis en het jaar waarin Louis Albers als gepensioneerde op de deel gaat wonen.

Als uitgangspunt, om te weten te komen welk muurwerk tot deze fase behoort, gaan we uit van de oostelijke muur van de westbeuk van de deel omdat hier het duidelijkst drie fasen te onderscheiden zijn. Wat vooral opvalt, is dat het scheef lopende muurwerk van deze muur wordt rechtgetrokken. Misschien is dat omdat er een functieverandering van het gebouw plaatsvond. In feite dateert de eerste vermelding van de functie als herberg pas uit 1715. Het is dus mogelijk dat de eerste fase alleen een agrarische functie had, en dat het maken van drie nette rechthoekige kamers op de deel te relateren is aan een nieuwe functie als herberg. Dit geldt echter alleen voor de vleugel aan de Emmerikseweg, de rest zou altijd een agrarische functie blijven houden. Misschien dateert de naam Houten Wambuis (doodskast) zelfs wel uit deze tijd (fase 2), en refereert de naam aan een grotendeels houten boerderij die afbrandde, mogelijk met slachtoffers. Maar dat is speculatief.

43. Overzicht van het muurwerk van fase 2

Naast het strakker maken van de ruimtes op de deel is de belangrijkste verandering in fase 2 een schaalvergroting van de boerderij. Aan de noordzijde wordt het gebouw uitgebreid met nieuwe stalruimtes, wat nodig zou zijn als de eerdere stalruimte aan de westbeuk een nieuwe, andere functie zou hebben gekregen. Om dit te kunnen bewerkstelligen was het nodig om de boerderijterp iets uit te breiden aan de noordzijde. Dit is in de profielen dan ook waargenomen. De sterke daling aan de noordkant uit het midden 17^e-eeuwse niveau is aan het einde van de 17^e eeuw goeddeels weggewerkt. Het lijkt erop dat de brede achterbaander is versmald door een ingang van slechts 1,60 meter breed, met daarnaast extra stalruimte. Achter deze uitgang lag aan de buitenzijde bakstenen bestrating (zie profiel afbeelding 26).

Al met al is de open ruimte in de deel vergroot en is er méér stalruimte gekomen in fase 2. Misschien was dit een aanpassing om paarden van gasten te kunnen stallen.

Een andere aanpassing was het opsplitsen van de vierkante ruimte aan de zuidoostzijde van de deel. Opvallend is vooral dat door de indeling een zeer smalle, lange ruimte ontstaat (3 meter x 70-95 cm). Waarom dit is gedaan is niet duidelijk. Mogelijk bestaat er bovendien een verband met het kleine vierkante uitbouwje dat aan de buitenkant is gebouwd (1,1 x 0,9 meter, ondiep gefundeerd).

44. Twee gespjes uit ruimte 11.

45. Vierkant uitbouwje aan de zuidoostzijde van de deel. De functie ervan is niet duidelijk.

7.1 Gotische kerkvensters

In de ophogingslagen van fase 2 werden twee stukken van gotische kerkvensters gevonden. Het gaat om zandstenen fragmenten van een venster met maaswerk. Daarnaast werden drie stukken van vensters uit Drachenfelstrachiet op het achterterrein gevonden. Voor (Bentheimer) zandsteen geldt dat het in de zuidelijke IJsselstreek gebruikt werd als bouw materiaal vanaf ca. 1450, voor trachiet geldt dat het in Zutphen gebruikt werd tot ca. 1500, waarna het door de Bentheimer zandsteen wordt verdrongen. Dergelijke gotische vensters werden gemaakt tot ca. 1550.

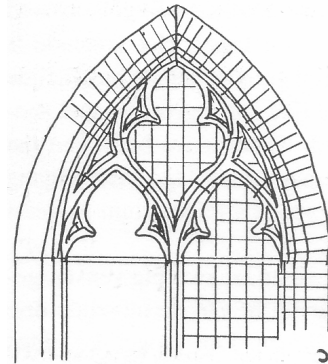
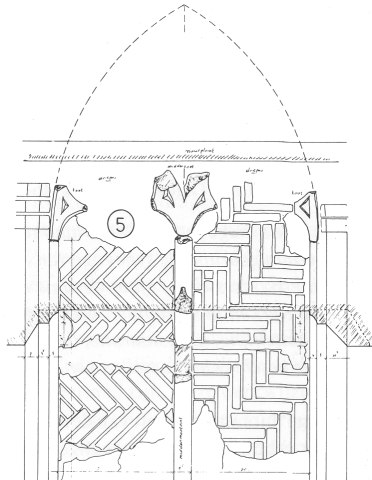
Het is duidelijk dat het hier gaat om vensters uit een religieus gebouw, de vraag is alleen van welk gebouw. Kandidaten zijn de nog bestaande Walburgiskerk, Nieuwstadskerk en Broederenkerk. Daarnaast was Zutphen een aantal kapellen rijk: het Maria Magdalenaconvent (Isendoornklooster), het Catharinaconvent (Heer Hendrikshuis), het Agnesconvent (Adamanshuis), het Fransicaner Observantenklooster (Galilea) ten noorden van de Warnsveldseweg (het huidige volkstuintencomplex 't Gallee) en de bescheiden kapel in de Laarstraat (vlak bij de Buiten Laarpoort). Alle kapellen zijn gebouwd tussen 1450 en 1500.

46-47. Toot van een gotisch zandstenen venster, met aan de onderzijde een kruisvormig merkteken, vermoedelijk een steenhouwersmerk.

De herkomst van het materiaal van de drie nog bestaande stadskerken is minder waarschijnlijk omdat ze nooit tot steengroeve verworpen zijn, al is er wel aan de vensters gesleuteld na de middeleeuwen.

Het klooster Galilea, gesticht in 1456, is op de kaart van Jacob van Deventer (1565) nog in zijn volle glorie aanwezig, maar is op een tekening van Thomas Wittenroos uit 1573 al verworpen tot een door de Staatse troepen verwoeste ruïne. Deze ruïne zal zeker tot in de 17^e eeuw als steengroeve zijn gebruikt. Het Maria Magdalena- en Catharinaconvent zijn omgevormd tot resp. 'bedrijfsverzamelgebouw' en gasthuis. Hierbij werden de gebouwen niet gesloopt maar diverse malen verbouwd. We hebben van de meeste kapellen geen gedetailleerde informatie over hoe ze er oorspronkelijk uitzagen. De kapel in de Laarstraat werd al in de vroege 17e eeuw afgebroken en had waarschijnlijk een weinig imposante architectuur. Een goede kandidaat is echter de Agnietenkapel (Adamanshuis) uit 1465 aan de Oude Wand. Hiervan weten we dat de zandstenen vensters er in 1711 uit zijn gesloopt na een brand.²¹ Eén van de gehalveerde vensters is voor de restauratie in 1985 gedocumenteerd. Het zandstenen venster komt in ieder geval exact overeen met de in Het Wambuis gevonden fragmenten.

48-49. Bouwsporen in de Agnietenkapel aan de Oude Wand (Stenvert 1984) en rechts een reconstructie van dit venster (Stenvert 1994).

²¹ Stenvert 1994

7.2 Munten

Verspreid over de deel werden enkele munten uit fase 2 gevonden. Al deze munten komen uit het gedeelte van de deel dat aan de Emmerikseweg lag, en dan met name uit ruimte 3. Dit kan een goede aanwijzing zijn dat dit gedeelte van het Wambuis in deze periode inderdaad als deel van de herberg (achterkamers) in gebruik was. Slechts één munt komt van het agrarische stuk van de deel: een Groninger duit (1692); hij komt uit de profielsleuf, direct van boven de brandlaag.

Opvallend is dat 3 van de 7 munten niet uit de Republiek afkomstig zijn. Dit strookt goed met het feit dat de herberg aan een 'internationale' route lag. Er zullen regelmatig kooplieden uit de zuidelijke Nederlanden en de Duitse vorstendommen via de Emmerikseweg de stad zijn binnengekomen.

Uit fase 2 zijn de volgende munten aangetroffen:

- Liard Luik (Maximiliaan Hendrik van Beieren) 1678-1688
- Duit Zwolle 1678
- Duit Groningen en ommeland 1692
- 2 duiten Gelre 1762 en 1758-68
- Vier Hellerstuk 1768
- mogelijke Heller, 18^e eeuw

50. Luikse liard (1678-1688)

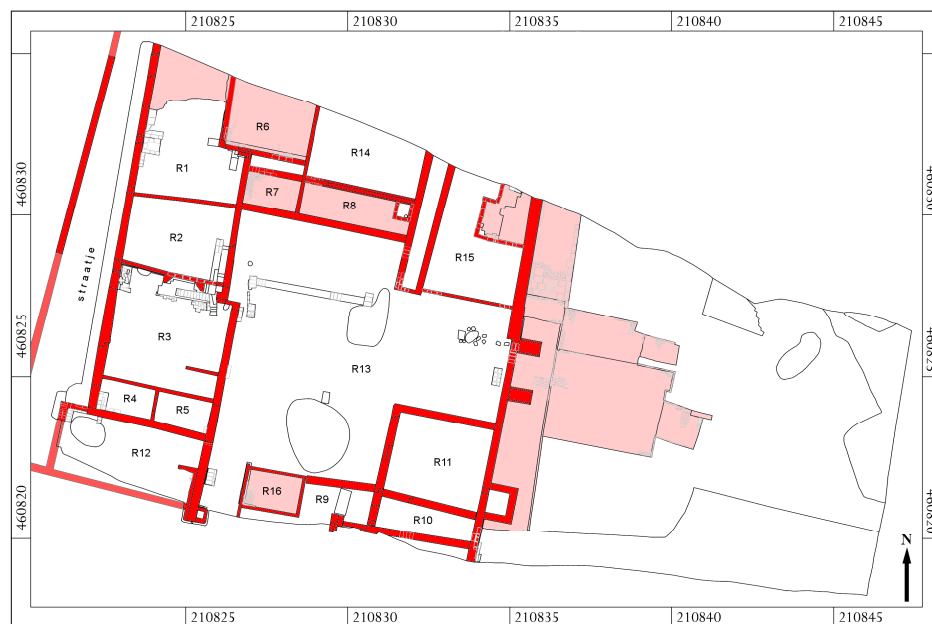
51. 4-Hellerstuk van een nog niet geïdentificeerd Duits vorstendom 1768

8. Het Houten Wambuis: fase 3 (ca. 1781-1964)

Deze fase loopt van het creëren van een permanente wooneenheid aan de straatzijde van de deel voor de gepensioneerde Louis Albers, tot de sloop van het gebouw in 1964. In deze fase is de terp zo'n 30 cm opgehoogd en aan de rand zelfs 50 cm. In deze fase is er aan de noordzijde het een en ander bijgebouwd, al is niet na te gaan wat precies, aangezien de noordmuur van de herberg buiten de opgraving viel.

De belangrijkste verandering in het begin van deze fase is het verbouwen van één van de kamers tot permanente wooneenheid. Dit behelsde onder meer het bouwen van bedsteden en het aanbrengen van een schouw. Deze schouw rust tegen een halfsteens muurtje.

52. Muurwerk van fase 3 met daarin de in de tekst gebruikte nummers van de verschillende ruimtes. In rood het muurwerk, in roze de bestratingen

53. De schouwfundering in ruimte 3 (aan weerszijden van het fotobordje). Daarvoor is een muur uit de 17^e-eeuwse fase te zien.

54-55. Aardewerk uit fase 3. Een rood aardewerken melkpot en theekommetje van handbeschilderd industrieel wit aardewerk (XVIIIId) uit respectievelijk ruimte 2 en 3.

56. Rechts een tuinvaas met gevlochten oren en een fries met een liggend edelhert. De foto is genomen tijdens het restauratieproces.

Aan de oostzijde van de deel is verzakking tot in deze fase een probleem gebleven. In het verlengde deel van de deel, dat geen steunberen had, is waarschijnlijk in de 19^e eeuw een alternatieve steunbeer geplaatst. Het gaat om een bijzonder forse paal met een diameter van 50 cm die is ingegraven langs het noordelijke deel van de zijmuur die nog niet van steunberen was voorzien.

Deze fase -die ongetwijfeld is op te splitsen in meerdere subfasen- is de fase die op de historische foto's te zien is.

We zien hier een T-boerderij met een ingang aan de zuidzijde, twee schouwen en een opkamer. Opvallend is dat, in overeenstemming met de kadastrale tekeningen, het voorhuis aan de oostzijde naar voren komt van de deel. Dit wijkt af van de situatie in het midden van de 17e eeuw, zoals die in het veld is waargenomen.

Van de drie lindebomen voor de zuidgevel van het woonhuis (zie afbeelding 58) is er nog steeds één aanwezig op de hoek Troelstralaan / Emmerikseweg.

57. Lindeboom op de hoek Troelstralaan / Emmerikseweg

58-60. Het Houten Wambuis in de jaren 50 van de vorige eeuw. Boven het voorhuis vanuit het zuidoosten, in het midden de deel vanaf de Emmerikseweg (de muur langs de straat bestaat nog steeds) en het schuurtje op het achterterrein naast de deur van de deel. De positie van de linker deur in de deel is het eindresultaat van een ophoging van een oudere ingang, waarbij de steunberen aan weerszijden onder de grond zijn verdwenen.

Interessant is dat op de foto van de deel aan de oostkant, links van de deur een bakstenen muur is waar te nemen, en rechts daarvan de wand uit hout is opgetrokken (afbeelding 60). De fundering van fase 2 is hier dus niets anders dan een vloerplaat van een houten wand. Mogelijk was dit oorspronkelijk ook zo. Dit geeft wel de complexiteit en onzekerheid aan om funderingen toe te schrijven aan muren dan wel houten wanden. Hoe versteend de fundering ook was, het blijft mogelijk dat het gebouw nog lang een deels houten karakter had.

Aan de straatzijde bevinden zich nog twee deuren (afbeelding 59): een achterdeur van het voorhuis en een deur naar de bewoonde westvleugel van de deel. De rest van de deel was in gebruik als stalruimte voor onder meer koeien en varkens. Belangrijk was verder het verbouwen van groenten en fruit.

Achter het pand bevindt zich een schuurtje met als deuren hergebruikte zonneblinden.²² Van een fundering van dit schuurtje is weinig teruggevonden. Enkele brokken beton en steen lijken als poeren gediend te hebben.

Op het achterterrein zijn grote stukken bestrating gevonden. Deze dateren pas uit de vroege 20^e eeuw, gezien de onderliggende vondsten. Als stenen werden waaltjes gebruikt, maar op het bestratingsdeel tussen de deel en de schuur ook gezaagde (oölitische) kalksteenstukken. Het lijkt erop dat dit afvalstukken van een steenhouwer zijn. Daarnaast zijn nog twee geprofileerde stukken trachiet gevonden, mogelijk van dezelfde partij als de zandstenen gotische kerkvensters. De gebruikte waaltjes wijken sterk af van de stenen die inpandig zijn gebruikt. In de stal bij de uitgang zijn bijvoorbeeld zogenaamde *paardenlullen*²³ gebruikt. Deze stenen zijn variabel in vorm en formaat. Sommige van deze stenen meten 26 x 8 x 4,5 cm. Deze stenen dateren mogelijk al uit de 18^e eeuw. Het verband was eenvoudig: strekkenlagen (zie afbeelding 61)

61. Bestrating in vlak 1 van het achterterrein. Op de achtergrond de Emmeriksweg.

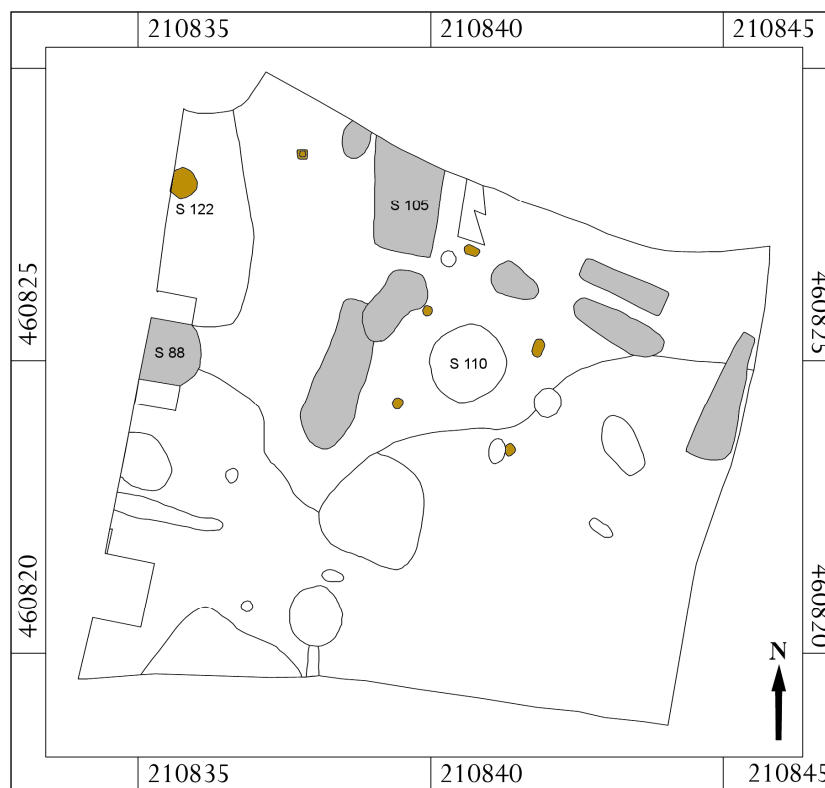
²² Op de foto is te zien dat hier een fiets staat. Mogelijk was dit een Batavus, hiervan werd ter plekke namelijk een fietsplaatje gevonden.

²³ Extreem hard gebakken, vervormde straatklinkers. De naam wordt door stratenmakers gebruikt.

Op het achterterrein lagen enkele kuilen en paalgaten, die in het tweede vlak onder de ophogingen werden gedocumenteerd. De echte kuilen, die veelal puin bevatten van verbouwingen, dateren voor een groot deel uit de 19^e eeuw. In het midden van het vlak bevindt zich echter ook een grote ronde kuil (S 110) met 20^e-eeuws materiaal, waaronder een porseleinen popje en porseleinen theeserviesje, maar ook een oud reclamebordje voor Heineken bier. De meeste 19^e-eeuwse kuilen gaan schuil onder de waaltjes-bestrating, de 20^e-eeuwse kuil ligt echter onder het niet-bestratede deel.

Behalve kuilen zijn er ook paalsporen. Dat wil zeggen in sommige gevallen was er nog houtpulp of zelfs de complete paal aanwezig in het gat. Behalve de eerder genoemde steunpaal van de deelmuur (S 122) was er ook een vierkante configuratie van palen rond kuil S 110. In een prehistorische opgraving zou dit moeiteloos voor een spieker-plattegrond kunnen doorgaan, hier lijkt dit echter niet aan de orde. Ten eerste omdat spiekers en hooimijten uit veel zwaardere palen werden opgetrokken, ten tweede omdat de gevonden paalresten scheef stonden en ten derde omdat de lengte dermate varieerde dat de palen wellicht niet eens bij elkaar hoorden. Waar de palen wel toe dienden is niet meer uit te maken.

62. Kuilen op het achterterrein in vlak 2. In grijs de puinkuilen, in bruin paalsporen. S 122 is een dikke paal die waarschijnlijk de functie van steunbeer had.

8.1 Materiële cultuur uit fase 3

Fase 3 heeft een grote hoeveelheid bodemvondsten opgeleverd. Omdat dit teveel materiaal is om uitgebreid te behandelen, is er voor gekozen om er enkele thema's uit te lichten.

Tot de jongste vondsten van het Wambuis behoort een intrigerende verzameling flesjes. Ze werden aangetroffen onder een inpendig bestratingsniveau. De flesjes lagen in twee lagen tegen elkaar aan, waarna er overheen bestraat is. Er zijn uiteindelijk 222 flesjes geborgen. Dat is nog niet eens de complete collectie; naar het noorden toe liep de voorraad door tot buiten de opgraving.

De flesjes zijn onder te verdelen in drie typen:

1: contactvormfles met kurk en blindmerk 978 (114 x 45 x 26 mm), n= 192

2: contactvormfles met kurk en blindmerk 423 (94 x 32 x 32 mm) , n= 9

3: contactvormfles met schroefdop en blindmerk 50 (106 x 45 x 26 mm), n= 21

63. Een deel van de meubelolieflesjes die onder de bestrating werd aangetroffen.

Opvallend genoeg hebben alle flesjes (leeg) hetzelfde product bevat. Op enkele flesjes was het etiket nog leesbaar: *Lilo Edelolie. Proefflacon. Voor het onderhoud van alle meubelen in de plaats van meubelwas. Lilo chem. Fabriek Leiden.*

De Lilo chemische fabriek was vanaf 1937 gevestigd aan de Langegracht 95 in Leiden. Misschien is er een relatie te leggen met de twee zonen van Brandenburg die timmerman waren (zie hoofdstuk 4).

8.2 IJzeren gereedschappen en andere voorwerpen.

Met name rond de achteruitgang van de deel aan de noordzijde zijn redelijk wat gereedschappen gevonden. Het gaat hierbij om vier vijlen met een driehoekige doorsnede en een schachtdoorn. Gezien de omringende vondsten

moet het gereedschap uit het laatste kwart van de 19^e eeuw dateren. De vijlen hebben verschillende formaten, van 14 tot 34 cm.

Een vijfde vijl heeft een platte doorsnede en een plat handvat (lengte 16 cm). Deze vijl werd op de open ruimte op de deel gevonden en dateert waarschijnlijk uit dezelfde periode. Daarnaast werd namelijk een 11 mm kogelhuls van de firma H. Uttendoerffer uit Neurenberg gevonden. Het type kogel werd alleen gebruikt in een Beaumont-geweer, dat in zwang was tussen 1871 en ca. 1900. Het is verleidelijk de huls toe te schrijven aan de gepensioneerde militair A. Gensen die op de deel woonde tussen 1892 en 1894.

64. Vijf laat-19^e-eeuwse vijlen

Vlak bij de eerste vier vijlen werden ook een lepelboor en een bijblad met afgebroken snede gevonden. Het feit dat er zes stukken gereedschap vrijwel naast elkaar zijn gevonden kan alleen betekenen dat hier een werkplaatsje was.

65. Laat 19^e-eeuwse lepelboor.

In het kleine uitbouwttje langs de Emmerikseweg werd een mes gevonden met een heft van gewei. In het heft was een visnetpatroon gekerfd. Op grond van omringende vondsten kan vermoed worden dat het mes dateert uit het begin van de 19^e eeuw. Dergelijke mesheften zijn vaker in Zutphen gevonden.

66. Vroeg 19^e-eeuws heft van gewei. Het bijbehorende plaatangemes is afgebroken.

Een ander voorwerp werd gevonden in ruimte 8. Het is een pal voor een koeienketting. Met zo'n ketting werden koeien vastgezet aan de palen in de stal.

67a. Pal van een koeiketting.

67b. Voorbeeld van een "recente" koeiketting met pal uit Neede.

Tot slot is er een voorwerp waarvan de functie nog niet achterhaald is. Het enige dat we kunnen constateren is dat er aan het uiteinde een scharnier was, dat de beugel in de slede verstelbaar was met schroeven en dat de beugel aan de binnenzijde tekenen van slijtage vertoont.

68. Boven- en zijaanzicht van een ijzeren voorwerp met onbekende functie.

8.3 Aardewerk van de firma Hasselman (1813-1836)

Verspreid over het terrein werden roodbakkende scherven en proenen²⁴ gevonden. Vooral die laatste objecten zijn een goede aanwijzing dat een pottenbakkerij niet ver weg is. In dit geval is het niet moeilijk om deze pottenbakkerij aan te wijzen. Twee percelen verder, in de voormalige herberg de Vredenberg (die op dat moment *Vreugdeberg* heette), woonde namelijk Joseph Hasselman.²⁵ Deze pottenbakker was afkomstig uit Gennep en was na zijn periode in Limburg een atelier begonnen in Arnhem. Uiteindelijk begon hij in 1813 een atelier in Zutphen. Zijn specialiteit waren Frankfurter potten, Nederrijnse borden, bloempotten en mangaangeglazuurd aardewerk. Zijn leerling Lodewijk Taminau begon in 1836 een eigen pottenbakkers-atelier op de Spitaalstraat. Hiervan is het productieafval goed bekend uit een vondst in 1974.²⁶ Dit geldt niet voor het atelier van Hasselman. Dit atelier bestond van 1813 tot 1836. In dat laatste jaar werd Hasselman door zijn huurbaas het huis uit gezet omdat hij zijn schulden niet meer kon afbetalen. Onder het materiaal uit Het Wambuis bevinden zich driepuntsproenen en tegelproenen, allen met mangaanglazuur. Het Frankfurter aardewerk zelf is moeilijker om aan Hasselman toe te schrijven, al is de kans daarop natuurlijk groot. Frankfurter aardewerk uit Frankfurt zelf heeft een geelwitte tot rozige scherf, de Oost-Nederlandse Frankfurter waar is roodbakkend. Het materiaal werd echter op vele plaatsen in Nederland vervaardigd, waaronder Bergen op Zoom, Gouda, Austerlitz, Arnhem, Winterswijk en Doesburg (firma Welling). Het

²⁴ Proenen zijn objecten die tussen borden of potten worden geplaatst in de bakoven om te voorkomen dat deze voorwerpen aan elkaar vast bakken. Meestal zijn dit driepootjes, maar er bestaan ook staaiproenen, tegelproenen en rolletjes.

²⁵ Marskamp en Van Zweden 2006. 33-39

²⁶ Groothedde & Bartels 2001

mangaangeglazuurde aardewerk werd ook in een groot gebied geproduceerd, onder andere in Hasselmans geboorteplaats Gennepe.

Onder het materiaal uit Het Wambuis vinden we kachelpannen, kannen, deksels en bloempotten. Er zijn geen borden uit deze periode gevonden.

69-71. Producten van Hasselman: proenen, een kan en een kachelpan.

8.4 Maastrichts industrieel wit aardewerk

Een tweede aardewerkcomplex werd opgegraven rond de uitgang aan de noordzijde van de deel, onder een bestrating van waaltjes.

De datering is mogelijk aan de hand van blind- en beeldmerken op het industriële witte aardewerk. De volgende merken komen (soms meerdere malen) voor:

Blindmerk 5d (1870-1880)

Beeldmerk 60 (1878-1886)

Beeldmerk 530a (1870-1895)

Zodoende komen we uit op een datering van rond 1878-1880. Dat zal niet de dump van het materiaal dateren. Aangenomen mag worden dat de keramiek enige tijd gebruikt is alvorens het werd gedumpt. Een wegwerpdatering rond 1890 lijkt waarschijnlijker.

Het complex omvat aan vormen:

Roodbakkend aardewerk

2 kommen met gele binnenzijde

Maastrichts industrieel wit:

Lampetkan

Schenkkan

Melkkannetje (Regout)

Theepot

Pispot (Regout)

Bord met blauwe rand (Regout)

Wit bord met geschulpte rand

Achtkantig diep bord (Société Céramique)

Wit bord
Schoteltje (blauw “boerenbont”, Regout)
Kommetje (Société Céramique)
Kommetje zwarte printed ware (Regout?)
2 maal potje met dekselgeul

Europees porselein
Wit theepotje

Glas
Een aantal bruingroene wijnflessen (ladies legs, o.a. Rotterdams)
Witte wijnfles
Een aantal medicijnflesjes
Contactvorm kommetje

Kleipijpen ontbreken

Het is lastig om het vondstcomplex toe te schrijven aan een specifiek huishouden. Er waren aan het einde van de 19^e eeuw immers minimaal drie huishoudens op dit perceel (zie hoofdstuk 4). Van de familie Brandenburg mag worden aangenomen dat ze het hoofdhuis bewoonden, maar er woonden in 1893/95 ook twee andere Brandenburgs elders in het pand. De huurders woonden er doorgaans kort en het vondstcomplex bevat geen specifieke zaken die aan een beroep verbonden kunnen worden.

8.5 Munten

Uit de derde fase van Het Wambuis zijn 16 munten afkomstig.
2 Belgische 2-centimesstukken 1845 en 1886
7 leeuwencenten 1915, 1916, 1919, 1920, 1922, 1925 en onleesbaar jaartal
1 zilveren dubbeltje Wilhelmina 1918
2 zinken oorlogscenten (1941-1944)
2 stuivers Juliana 1950 en 1978
2 centen Juliana 1952 en 1957

Van de 16 munten zijn er 8 vrij dicht bij elkaar gevonden, namelijk in de kleine uitstekende ruimte aan de Emmerikseweg (Ruimte 12, dicht tegen de gevelmuur aan Emmerikseweg). De eerder vermelde 4-heller uit 1768 is in weinig gesleten conditie en zal niet tot dezelfde context behoren als de overige munten. De munt zal uit de begintijd van fase 2 dateren.

De overige 7 munten zijn dicht opeen gevonden rondom een ingegraven steengoed voorraadpot. Ze dateren tussen 1886 (2-centimes) en 1941/44 (oorlogscenten). Verder behoren drie leeuwencenten (1915, 1916 en 1922) en het zilveren dubbeltje (1918) tot de collectie. Of het om een op één moment verborgen ‘schat’vondst gaat is niet zeker. De collectie kan ook daar in de loop van de tijd zijn terechtgekomen. Mogelijk omdat er in deze uitbouw een poepdoos was. Daar wordt nog wel eens wat kleingeld verloren.

9. De Wambuislinie

De gedempte grachten van de 18e-eeuwse vestingwerken hebben op de gemeentelijke archeologische waardenkaart een middelhoge archeologische waarde. Die waarde zit hem in de onderzoeksvragen over de morfologie en ontwikkeling van de vestingwerken en de onderzoekswaarde van gesloten vondstcomplexen in de vulling van de gracht, zowel uit de gebruiksfase als de dempingsfase.²⁷ In het PvE was opgenomen dat er twee sleuven moesten worden getrokken over de vestinglinie van Het Wambuis (1796). Het doel van de sleuven was het vastleggen van de ligging van de gracht en mogelijke walrestanten van de zuidelijkste Lunette van Het Wambuis. Tevens zou onderzocht worden of er sprake is van vondstcomplexen in de grachtvulling. Deze sleuven zijn aangelegd, maar helaas hebben ze geen informatie opgeleverd over de Linie. Het geheel bleek in de jaren vijftig tot grote diepte afgegraven te zijn, (vermoedelijk om de bovenste lagen te verwerken op het opgehoogde maaiveld van de nieuwbouwwijk) waarna het terrein werd opgehoogd door er een zeer dik pakket schoon zand op te spuiten. Dit zand is gewonnen in het zandwinningsgebied dat daarna als 'De Vijver' werd ingericht.

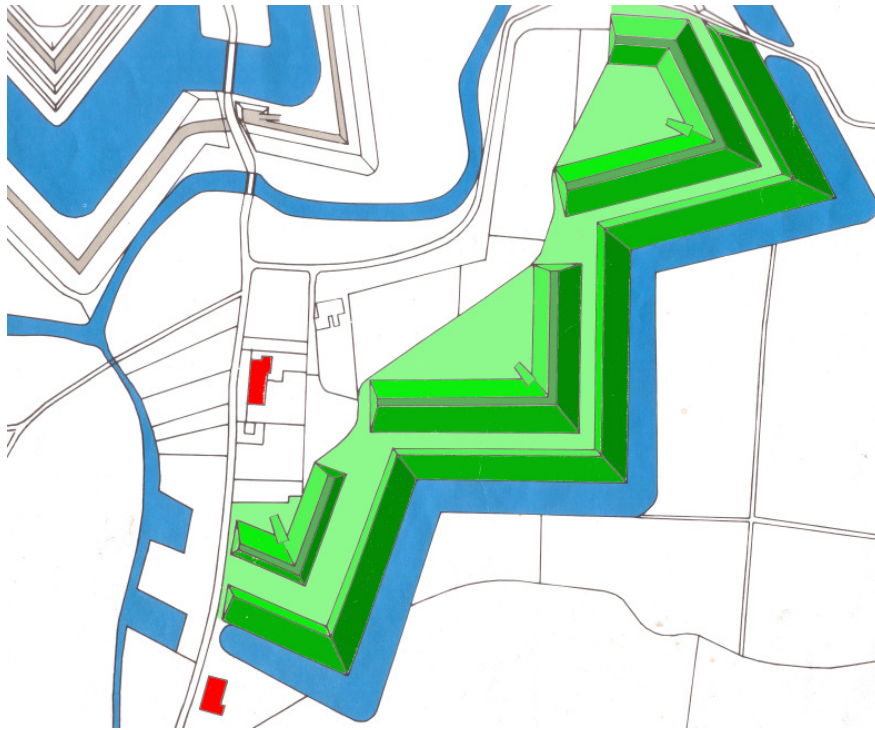
De opgebrachte zandlaag reikt tot ver onder het grondwater. Tot bijna vier meter diepte is in de langste sleuf gekeken of er toch nog iets van de gracht waar te nemen was. Van de vestingwallen is in ieder geval niets bewaard. Uit de milieuboringen kon nog worden vastgesteld dat de onderzijde van de gracht, hooguit enkele decimeters, onder de ophoging aanwezig was. Deze sliblaag is bovendien als vervuild geclassificeerd. Het opgraven van die laag was geen optie. Ook een poging om met een Edelmanboor grip te krijgen op de ondergrond liep op niets uit. Het boorgat stroomde steeds direct vol met spuitwand.

72-73. Aan de andere kant van de Spittaalderkamp, op het Jeugdgevangensterrein werd in 2010 een Franse knoop gevonden uit de periode van de aanleg van de Wambuislinie. Op de knoop staat een "faisceau" met een "bonnet de la liberté" afgebeeld, bij uitstek de symbolen van de revolutionaire Fransen. De Fransen waren in 1796 indirect, via de vazalstaat "De Bataafse Republiek, de opdrachtgevers voor de defensiewerken ten oosten en zuidoosten van Zutphen (tekening Fallou 1915).

---

²⁷ Zie Fermin en Groothedde 2008. Dit grachtdeel werd gedempt met stadsafval uit het jaar 1928.

74. De Linie van het Wambuis met links beneden het Houten Wambuis en daarboven de Vredenberg.

75 en 76. De aanleg van de lange proefsleuf waarin tot grote diepte slechts het opgespoten zand werd waargenomen. Op regelmatige afstand werden extra diepe kijkgaten tot ver in het grondwater uitgegraven, die vervolgens wegens instortingsgevaar direct weer werden gedicht.

10. Samenvatting en conclusies

In 2010 is archeologische onderzoek verricht langs de Troelstralaan / Emmerikseweg in Zutphen. Dit gebeurde in het kader van nieuwbouw die deel uitmaakte van het grote wijksaneringsplan “Hart van de Wijk”.

Het onderzoek was gericht op twee deelgebieden. Enerzijds werden de resten van de historische herberg “Het Houten Wambuis” in kaart gebracht en anderzijds zou onderzoek worden gedaan naar de morfologie en exacte ligging van de Linie van het Wambuis, een vestingwerk dat werd gebouwd in 1796, ten tijde van de Bataafse Republiek.

Van herberg het Houten Wambuis werd vrijwel alleen de ‘deel’ opgegraven. De resten van het voorhuis bevinden zich nog onder de Troelstralaan. Verder is de waarneming enigszins beperkt omdat de vindplaats voor ongeveer de helft gespaard is gebleven. In principe is alleen het bovenste deel van de vindplaats opgegraven omdat een groot deel van de ondergrond in situ behouden kon blijven. Om toch een beeld te verkrijgen van de opbouw en geschiedenis van het terrein, is het bebouwde deel doorkruist met profielsleuven en boringen. Alleen het achterterrein is geheel opgegraven in twee vlakken. Om de archeologische informatie in een context te kunnen plaatsen is gebruik gemaakt van eerder verricht historisch onderzoek, waarvan vooral dat van W. Albers uit 1984 van grote waarde was, en van de adresboeken die door het Regionaal Archief Zutphen onlangs digitaal ontsloten zijn. De eerste historische vermelding van het Houten Wambuis dateert uit 1715. Eén van de belangrijkste vragen van het onderzoek was hoe ver de geschiedenis van de herberg precies terug reikt.

Het Houten Wambuis lag op de zuidrand van de Spittaalderkamp (ook bekend als Lieve Vrouwekamp en De Vijf Morgen). Deze kamp gaat aan de zuidkant over in een laagte. Ten zuiden dáárvan ligt de Hoge West. Deze naam is een verbastering van het oude toponiem Wesse. De *villa Wesse* was grafelijk bezit, en onderdeel van de kerspel Warnsveld. In 1321 en 1323 schonk graaf Reynald van Gelre en Zutphen het goed aan de stad Zutphen. Archeologisch vertaalt zich dit in de vorm van vroeg 14^e-eeuwse ontginningssloten op de Spittaalderkamp en het lage gebied ten zuiden daarvan. Ook op het terrein van Het Wambuis is 14e-eeuws materiaal aangetroffen, echter niet in primaire context. Het 14e-eeuwse niveau is niet onderzocht omdat het niet bedreigd werd.

Vanaf 1715 duikt herberg het Houten Wambuis regelmatig op in de archieven en op kaartmateriaal. De herberg was er één in een lange keten van herbergen die vanaf de 18e eeuw langs de Emmerikseweg lagen. De Emmerikseweg was de hoofdweg van de stad Zutphen richting Baak, Doetinchem en natuurlijk Emmerich.

De oudste resten die concreet met het Houten Wambuis kunnen worden geassocieerd, dateren uit de periode ca. 1640-1672. In de jaren 40 of 50 van de 17^e eeuw werd het terrein opgehoogd met zand, waarna er op deze woonterp een boerderij werd gebouwd. Deze boerderij lijkt de vorm van een klassieke T-boerderij te hebben gehad, met een ruime achterbaander en een smalle, door twee steunberen geflankeerde zijdeur naar het achterterrein. Van het hoofdgebouw aan de zuidzijde werd alleen een klein hoekje opgegraven.

Het is lastig om te duiden of de wanden van het achterdeel geheel in steen waren opgetrokken, of dat de fundamenten alleen een vloerplaat vormden voor een houtskeletbouw. Zelfs de foto's van ca. 1950 laten zien dat het gebouw nog deels houten buitenwanden kende, maar of dit reparaties zijn, is niet vast te stellen.

Het was sowieso lastig om de diverse muurfasen exact te dateren, omdat baksteenformaten in deze periode in Zutphen te weinig houvast bieden. Bovendien is veel met hergebruikte bakstenen gewerkt. Wat wél duidelijk werd is dat het gebouw is afgebrand in het derde kwart van de 17e eeuw. In de profielsleuven werd een grote laag verkoold hout en rood verbrande leem gevonden. Deze laag bevatte onder meer veel faience (waaronder plooischotels) en ander goed dateerbaar materiaal. Pal boven de brandlaag werd, behalve dateerbaar aardewerk en kleipijpen, goed dateerbaar materiaal gevonden zoals een loden gewicht met het jaartal 1680 en een Groningse duit met het jaartal 1692. Het is goed mogelijk dat het afbranden van Het Wambuis te relateren is aan het jaartal 1672, toen de Franse legers onder Lodewijk XIV brandschattend voor Zutphen stonden. Het is overigens niet met zekerheid te zeggen of Het Houten Wambuis in zijn eerste fase alleen een boerderij was, of dat het ook al de functie van herberg had. Evenmin is het met zekerheid te zeggen of de naam Het Houten Wambuis toen al in gebruik was.

In het laatste kwart van de 17^e eeuw werd Het Wambuis weer opgebouwd. Hiervoor werd de woonterp opgehoogd en vergroot. Er werden nieuwe muren gemetseld, waarbij de lay-out iets veranderde. Ten eerste werd het gebouw groter (aan de noordzijden werden stallen toegevoegd). Ten tweede krijgt het gebouw een iets strakker, minder boers karakter. De ruimtes met gerende muren worden verbouwd tot strakke vierkante kamers. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat deze kamers, en misschien wel het hele complex, in deze periode een herbergfunctie krijgen. Een andere aanwijzing daarvoor is het feit dat in het gedeelte van het achterhuis c.q. deel dat aan de zijde van de Emmerikseweg lag redelijk wat munten zijn gevonden die dateren uit de late 17^e en 18^e eeuw. Bijna de helft daarvan is bovendien afkomstig van buiten de Republiek. De uitbreiding met stalruimtes zou een direct gevolg kunnen zijn van het verbouwen van stalruimtes tot achterkamers. Stalruimte bleef immers noodzakelijk: zowel voor gasten als voor eigen gebruik. We weten uit de historische bronnen dat het gebouw altijd een agrarische nevenfunctie zou behouden. Een ander belangrijke inkomstenbron was het stoken van jenever en brandewijn. Hiervoor zijn archeologisch geen eenduidige aanwijzingen gevonden. Er zijn redelijk wat jeneverkruiken aangetroffen op het terrein, maar niet meer dan bij een gemiddelde woning uit die tijd. Dit geldt ook voor andere zaken die archeologisch aan een herberg te koppelen zouden zijn. Ook wijnglazen en -flessen, thee- en koffiegoed en dergelijke zijn wel gevonden, maar niet in aantallen die de inventaris van een gemiddeld huishouden overtreffen. De belangrijkste reden daarvoor is ongetwijfeld het feit dat er geen enkele beerput of afvalkuil uit de herbergperiode is gevonden. De beerput, als die er al was, lag blijkbaar onder het voorhuis. Hetzelfde geldt overigens voor de waterput, die waarschijnlijk schuin voor de voordeur lag, en dus ook niet is gevonden.

Bijzonder is de vondst van delen van gotische vensters in een vroeg 18-eeuwse context. Als bron van herkomst is het Adamanshuis (de Agnietenkapel) op de Oude Wand een goede kandidaat. Daar zijn in 1711 na een brand de kerkvensters uit verwijderd.

In 1781 krijgen de achterkamertjes een nieuwe functie. In dat jaar schenkt kastelein Louis Albers Het Wambuis aan zijn zoon en schoondochter. Voorwaarde is wel dat hij in Het Wambuis mag blijven wonen. Waarschijnlijk is deze gebeurtenis te relateren aan de bouw van een schouw en bedsteden in het achterhuis in de laatste fase. De functie van herberg verdwijnt waarschijnlijk aan het einde van de 19^e eeuw, als de nieuwe bewoner, dhr. Brandenburg te boek staat als landbouwer. Toch was Het Wambuis (dat daarmee waarschijnlijk ook zijn naam weer verloor) niet louter een boerderij in die tijd. Uit de adresboeken blijkt dat twee woongedeelten permanent verhuurd werden. De huurders waren gepensioneerden, weduwen, knechten en familieleden van Brandenburg.

Het Houten Wambuis werd in 1964 afgebroken. Over het voorhuis werd de Troelstralaan heen gelegd, op de 'deel' verzezen respectievelijk een crossbaantje en een hondenuitlaatveldje. Gelukkig beschikken we nog over enkele foto's van de situatie vlak voor de sloop. Anno 2010 had het historische gebouw ongetwijfeld een monumentale status gekregen. Het enige dat bovengronds nog herinnert aan het erf is de linde op de hoek van Troelstralaan en Emmerikseweg.

Extra aandacht was er in het PvE voor aardewerk van de firma Hasselman aan de Emmerikseweg. Dit was een pottenbakker die tussen 1813 en 1836 een atelier had in de voormalige herberg de Vredenberg, op dat moment twee huizen verder richting stad. Van deze pottenbakker is tot nu toe nooit aardewerk of productieafval gevonden dat aan zijn werkplaats kon worden toegeschreven. Dat geldt wel voor de producten van zijn leerling Lodewijk Taminiau, die gespecialiseerd was in zogenaamde 'Frankfurter Waar' (roodbakkende imitaties van Nederrijnse en Frechense borden, serviezen van blackware en Frankfurter potten, benevens het grove bloempottenaardewerk en siervazen). In Het Wambuis is wèl materiaal gevonden dat aan Hasselman kan worden toegeschreven. Dat is voor de Frankfurter potten en kachelpannen, kannen, deksels en mangaangeglazuurd rood aardewerk vrij zeker, maar bij de gevonden proenen is dit boven elke twijfel verheven. Hierop zijn resten mangaanglazuur aanwezig. Mangaangeglazuurd rood is ook in Hasselmans geboorteplaats Gennep geproduceerd.

Het onderzoek naar de Wambuislinie heeft beduidend minder resultaten opgeleverd. De hele vestinglinie bleek in de jaren vijftig van de 20ste eeuw tot onder het grondwaterniveau afgegraven te zijn. Ter plekke werd zand opgespoten, dat gewonnen werd in wat nu De Vijver heet. Ook met behulp van grondboringen werden geen resten meer aangetroffen.

Een laatste vraag die in het PvE werd verwoord gaat over de opbouw van de Emmerikseweg zelf. Het onderzoek heeft daarop weinig antwoorden gegeven. We weten dat de weg flink is opgehoogd, zowel uit gemeentelijke jaarverslagen als ook uit historisch fotomateriaal.

Op oude foto's zien we dat bij zowel herberg de Vredenberg als bij Het Wambuis de vensters op straatniveau liggen. Bij Het Wambuis gaat het dan nog om de laatste fase. Het terrein is vanaf het midden van de 17^e eeuw zeker twee meter opgehoogd. Wat de exacte oorsprong van de Emmerikseweg is, is niet bekend. Het is met zekerheid een middeleeuwse weg (uitvalsweg van de middeleeuwse Spittaalpoort).

Literatuurlijst

- Albers, W. 1984: De herberg-branderij "Het Houten Wambuis" onder Zutphen en haar eigenaren inde achttiende eeuw. *Jaarboek Achterhoek en Liemers* 7. p. 26-34
- Doornink-Hoogenraad, M.M. & Th. Rothfus 1983: Historische stedenatlas van Nederland. Deel 3: Zutphen. (Delft)
- Fallou, L. 1915: Le bouton uniforme français (De l'Ancien-Régime a fin juillet 1914). (Colombes)
- Fermin, H.A.C & M. Groothedde 2008: IJzertijd tussen Bajes en Wambuis. Archeologisch onderzoek op het Jeugdgevangenisterrein in Zutphen. *Zutphense Archeologische Publicaties* 46.
- Groothedde, M. & M. Bartels 2001: Taminau in Zutphen, archeologie, geschiedenis en producten van een 19^e-eeuwse pottenbakkerij. In: A. Böing, W. Elling, G. Inhester & A. Menke (red.): *Töpfer Kramer Pottenbakkers. Keramik zwischen IJssel & Berkel* (Ahaus). P. 173-236.
- Groothedde, M. 2008. Boerderij 't Loo. In: H.M.P. Bouwmeester e.a. *Geschapen Landschap. Archeologisch onderzoek op de Looërenk bij Zutphen*. 313-335
- Groothedde, M. 2008. Materiële cultuur van erf Berghege. In: H.M.P. Bouwmeester e.a. *Geschapen Landschap. Archeologisch onderzoek op de Looërenk bij Zutphen*. 343-354
- Harenberg, E.J. 2003: Oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot 1326. 8^e aflevering. Kapittel van St. Walburg te Zutphen. Stad Zutphen. ('s-Gravenhage).
- Helbergen, A. van. 2006: Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657) Archeologisch onderzoek naar en analyse van de keramische inhoud van een beerput, behorende tot het huishouden van Herman Otto van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum. *Zutphense Archeologische Publicaties* 21. (Zutphen).
- Laan, C. 2002: Drank & Drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18de-eeuwse Hollanders. (Amsterdam)
- Leenen, H. 2008: Het Waterkwartier. Geschiedenis van het Waterkwartier in Zutphen. (Vorden).
- Marskamp, E., en T. van Zweden 2006: Herberg de Vredenberg. Twee eeuwen vertier. In: *Tijdschrift Zutphen* 2006-2. 33-39
- Oostveen, J. van 2003: Kleipijpen uit Zutphen (met updates). *Zutphense Archeologische Publicaties* 6.
- Polling, A. 1997: Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen. 5^e druk. (Lochem).
- Stenvert, R.S. & M. Groothedde 1993: Van Dekzand tot Kapsant. Het Adamanshuis aan de Oude Wand. *Zutphense Archiefpublicaties* 9.

Terheijden, C. van & P. van de Watering 1999: 't Waterhuisje. Archeologische vondsten in Halsteren bij een herberg aan een vertakking van de Oosterschelde genaamd het Lange Water. (Halsteren).

Verdam, J. 1911. Middelnederlandsch handwoordenboek ('s-Gravenhage)

Versfelt, H.J. 2003: De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794. (Groningen)

Wijnhuisfonds. Jaarverslag 1984: Kapel en refter van het Adamanshuis. (Zutphen) p. 37-41.

Veldwerk:

Bert Fermin, Ilse Geerlings, Eveline Groothedde, Eric Karssenbergh, Erik Lammers, Joyce Onderstal, Diederik Rijs, Marjon Ristjouw, Ineke Schuttelaar, Sicco Siegers, Kim van Straten, Siep Teijema, Willeke Vulperhorst.

Objectrestauratie: Arif Aksit, Ronald Dingshoff, Maaïke Galema, Paolo Kors, Joyce Onderstal, Maarten Roose, Ineke Schuttelaar.

Vondstdeterminatie: Bert Fermin, Michel Groothedde en Patrick de Keijzer.

Afbeeldingverantwoording

Opgravingsplattegronden, locatiekaartjes en kaartbewerkingen: Kim van Straten en Bert Fermin

Opgravingsfoto's, situatiefoto's: Bert Fermin, Joyce Onderstal, Michel Groothedde

Objectfoto's en –bewerkingen: Ronald Dingshoff, Bert Fermin, Dineke van Krimpen, Sicco Siegers

Afb. 6: Hottinger-atlas, bewerkt

Afb. 7: Leenen 2008 p. 12

Afb. 8: Leenen 2008 p. 10

Afb. 10. Jacob van Deventer (Biblioteca Nacional Madrid), bewerkt

Afb. 11-13: Gem. Archief Zutphen; Albers 1984, p. 26, 28,30

Afb. 14: Vlaardings museum; Laan 2002 p. 30

Afb. 18: Doornink-Hoogenraad & Rothfusz 1983 bijlage, bewerkt

Afb. 19-22: Jan van Oostveen

Afb. 42: N.O.M.

Afb. 48: Wijnhuisfonds jaarverslag 1984 p. 41

Afb. 49: Groothedde & Stenvert 1994 p. 35

Afb. 58-60: Albers 1984 p. 32

Afb. 60: Leenen 2008 p. 11

Afb. 74: Doornink-Hoogenraad & Rothfusz 1983 bijlage, bewerkt

Colofon

Dit is een uitgave van de gemeente Zutphen, Afdeling Stadsbedrijven, team expertisecentrum / archeologie. Harenbergweg 1, 7204 KZ Zutphen.

archeologie@zutphen.nl

Auteur: H.A.C. Fermin & M. Groothedde

Vormgeving en lay-out: H.A.C. Fermin & M. Groothedde

Redactie: M. Groothedde en G.W. van Krimpen

Titel: **Het Houten Wambuis**. Archeologisch en historisch onderzoek naar de herberg en boerderij Het Houten Wambuis te Zutphen

59 pagina's

76 afbeeldingen

Trefwoorden: Zutphen, archeologie, 682herberg

Copyright: gemeente Zutphen 2010

Onderzoeksmeldingsnummer: 39703

Onderzoeksnummer: 30943

Alles uit deze publicatie mag vermenigvuldigd / openbaar gemaakt worden d.m.v. welke vorm van publicatie dan ook, maar uitsluitend met voorafgaande toestemming van de uitgever.

NUR: 682

ISBN: 9789077587669

Zutphense Archeologische Publicaties

ZAP 1

Thomas Spitzers 1998: **'Heerlijke' maaltijresten**. Faunaresten uit de 17de-eeuwse beerput van de Hof van Heeckeren te Zutphen.

ZAP 2

Thomas Spitzers 1998: **Van 's Heren Dis**. Archeologisch botmateriaal uit een 10^e-eeuwse afvalkuil in Huize van de Kastele in Zutphen.

ZAP 3

Gerre van der Kleij 2003: Prehistorische grafvelden en tumuli rondom Zutphen.

ZAP 4

Anja Reimer 2003: Middeleeuwse houtwal , kenmerk voor Leesten Oost.

ZAP 5

Jan Bosch 2004: **Het verleden in de toekomst**. De consequenties voor het Zutphens archeologisch beleid na de invoering van het Verdrag van Valletta (Malta).

ZAP 6

Jan van Oostveen 2003: **Kleipijpen uit Zutphen**. (CD-rom, met regelmatige updates)

ZAP 7

Michel Groothedde en Michel Hulst 2003: **Afval op Stand**. Keramiek en glas uit twee adellijke beerkuilen uit de Late Middeleeuwen.

ZAP 8

Marieke de Jongh, Michel Groothedde en Achim Schreurs 2003: **De gebrandschilderd-glasvondst van Zutphen**.

ZAP 9

Michel Groothedde en Harold E. Henkes 2003: **Zutphens glas zonder glans**. Glascomplexen uit archeologisch onderzoek in de binnenstad van Zutphen. (verkrijgbaar op CD-rom)

ZAP 10

Arjan den Braven, Janneke Zuyderwyk en Bert Fermin 2004: **De diepte in**. Een kelderopgraving in de IJlandpanden, Houtmarkt 67-71 te Zutphen.

ZAP 11

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005: **Laan naar Eme 2004** (LnE 101). Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk Ovesthamme.

ZAP 12

Michel Groothedde 2005: **Grachten, wallen en Berkelwater in de fietsenkelder**. Verslag van de archeologische waarnemingen en documentatie in de bouwput van de ondergrondse fietsenkelder onder het Stationsplein.

ZAP 13

Erica Rompelman 2005: **Zutphen – Houtmarkt 67-69-71**. Dierlijk en menselijk botmateriaal uit de Karolingische gracht.

ZAP 14

Michel Groothedde 2005: **Verhalen uit de drek**. Drie bijzondere vondsten uit de binnengracht aan de Martinetingsel.

ZAP 15

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005: **Onder de wortels van de Kaardebol**. Prehistorische meanders van de Schouwlaak in Zutphen.

ZAP 16

Bert Fermin 2005: **Spiekers bij laag water zeuk'n**. Archeologisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis rond het huis "De Revelhorst".

ZAP 17

Bert Fermin, Michel Groothedde & Jeroen Krijnen 2005: **"Haickfortz hoesinge war de armen in wonen"**. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar Hackforts Armenhuisjes.

ZAP 18

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005: **Het verleden van Warnsveld verkend**. Archeologische waarnemingen bij de cunetbegeleiding rond de Bonendaal en het proefsleuvenonderzoek bij Den Bouw (Abersonplein 9) in 2004-2005 te Warnsveld.

ZAP 19

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005: **De naakte violist die naast zijn schoenen liep**. Beukerstraat 64 - archeologisch onderzoek in een huis op de gracht.

- ZAP 20
Michel Groothedde en Dineke van Krimpen 2005: **De middeleeuwen op straat 1**. Rioolvervangingsbegeleiding van de Spitaalstraat in Zutphen, 2003.
- ZAP 21
Allard van Helbergen 2006: **Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657)** Archeologisch onderzoek naar en analyse van de keramische inhoud van een beerput, behorende tot het huishouden van Herman Otto van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum.
- ZAP 22
Bert Fermin en Michel Groothedde 2006: **De Zutphense ringwalburg van de 9^e tot de vroege 14^e eeuw**. Nieuwe gegevens en inzichten uit archeologisch onderzoek en boringen op de Zutphense markten.
- ZAP 23
Bert Fermin en Michel Groothedde 2006: **Het diftarproject in Zutphen**. 25 verhalen uit de middeleeuwse stad.
- ZAP 24
Bert Fermin, Michel Groothedde en Dineke van Krimpen 2006: **De middeleeuwen op straat (2)**. Laat-middeleeuwse straatdekken in de Oude Wand in Zutphen.
- ZAP 25
Bert Fermin en Michel Groothedde 2006: **Chamaven op de Nieuwstad**. Een Frankisch erf en de overgang van hout- naar baksteenbouw in de late middeleeuwen aan de Isendoornstraat in Zutphen.
- ZAP 26
Bert Fermin en Michel Groothedde 2006: **Tussen de Schullentoren en de Kruittoren**. Archeologisch onderzoek bij de westelijke stadsmuur van de Nieuwstad tijdens de herinrichting van het Stationsplein te Zutphen in 2006.
- ZAP 27
Michel Groothedde en Bert Fermin 2007: **Verdwenen huizen, tufstenen torens en houten straten rond de Apenstert**. Riooltracébegeleiding Rozengracht – Broederkerkhof – Kreyneckstraat.
- ZAP 28
Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **Een zeshonderd jaar oud geheim in de Vaaltstraat**. Archeologisch onderzoek in het huis en de beerput van Vaaltstraat 4 in Zutphen.
- ZAP 29
Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **Een laat-middeleeuwse kamponginning aan de Bieshorstlaan**. Rapportage van het proefsleuvenonderzoek op het terrein van een nieuw landgoed.
- ZAP 30
Bert Fermin 2007: **Een rondje om de Warnsveldse kerk**. Archeologisch proefsleuvenonderzoek op het Kerkplein te Warnsveld.
- ZAP 31
Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **De Buiten Laarpoort**. Archeologisch onderzoek aan de Buiten Laarpoort en de 16^e-eeuwse vestingwal aan de Berkelsingel in Zutphen.
- ZAP 32
Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **Grachten en panden aan de Zaadmarkt**. Archeologisch onderzoek in het Grand Hotel du Soleil, Zaadmarkt 91 te Zutphen.
- ZAP 33
Birgit Berk 2007: **Hongerende hoge heren**. Onderzoek naar 18^e- en begin 19^e-eeuwse begravingen uit de Nieuwstadkerk te Zutphen. (doctoraalscriptie)
- ZAP 34
Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **De Lunetten van Coehoorn**. Een proefsleuf door een geslacht lunet in de Linie van Coehoorn, Coehoornsingel 3 te Zutphen.
- ZAP 35
Arjan den Braven, Bert Fermin en Michel Groothedde 2007: **Van achtertuin tot achterbuurt**. Archeologisch en historisch onderzoek aan de Wanne-Lievenheersteeg te Zutphen.
- ZAP 36
Erica Rompelman 2007: **Dierlijk en menselijk botmateriaal uit de opgravingen 's-Gravenhof '99 en Zutphen-Stadhuis**. Vondsten uit het roerige laatste kwart van de 9^e eeuw: Stadsafval of vikingaanval? (doctoraalscriptie)
- ZAP 37
Michel Groothedde 2007: **De Franken in Leesten**. Rapportage van de opgraving in de bouwput van Leestenseweg 18 te Zutphen 2007.
- ZAP 38
Michel Groothedde en Harold Henkes 2008: **Vijf eeuwen afval Zutphen-Stadhuis**. Keramiek en glas uit beerput 7.

ZAP 39

Wim Ettema & Jan Peter Pals 2008: **Onderzoek van botanische makroresten uit de beerput van het huis Vaaltstraat 4 in Zutphen.**

ZAP 40

Bert Fermin 2008: **Historische erfstructuren rond boerderij 't Brake.** Archeologisch onderzoek Veldesebosweg 4 in Warnsveld (gem. Zutphen).

ZAP 41

Bert Fermin & Michel Groothedde 2008: **'Oppidum Sutphaniense'** - Archeologisch onderzoek naar de oudste defensieve werken van Zutphen, de 13^e-eeuwse bebouwing en een 18^e-eeuwse afvalput in de kelders van Houtmarkt 63c te Zutphen.

ZAP 42

Bert Fermin, Michel Groothedde & Jeroen Krijnen 2008: **Het Hoornwerk (1).** Archeologisch onderzoek aan het contrescarp van Het Hoornwerk aan de Henri Dunantweg te Zutphen.

ZAP 43

Bert Fermin & Michel Groothedde 2008: **Verdwenen bebouwing langs de Moddergracht.** Archeologische begeleiding van de plaatsing van twee ondergrondse vuilcontainers aan de Spitaalstraat en de Martinetsingel in Zutphen.

ZAP 44

Bert Fermin & Michel Groothedde 2008: **Het Hoornwerk (2).** Proefsleuvenonderzoek op het Hoornwerk te Zutphen.

ZAP 45

Kim van Straten 2008: **Begraven en verbrand verleden aan de Voorsterallee te Zutphen.** Nederzettingssporen en een crematiegraf uit de Midden IJzertijd gevonden tijdens een proefsleuvenonderzoek.

ZAP 46

Bert Fermin & Michel Groothedde 2008: **IJzertijd tussen Bajes en Wambuis.** Archeologisch onderzoek op het Jeugdgevangenisterrein in Zutphen.

ZAP 47

Bert Fermin 2008: **Het verleden van Warnsveld verkend (2).** Archeologische begeleiding van de rioolvervangingswerken in de Molenstraat, het Bongerspad, de Tuinstraat en de Schoolstraat te Warnsveld (gem. Zutphen).

ZAP 48

Kim van Straten 2009: **Van greppel tot beek.** Een proefsleuvenonderzoek aan de Spitaalderkamp in Zutphen.

ZAP 49

Bert Fermin 2009: **De middeleeuwse Laarstraat van brug tot buitenpoort.** Archeologische begeleiding van de rioolvervangingswerken in de Laarstraat in Zutphen in 2009.

ZAP 50

Bert Fermin & Michel Groothedde 2009: **Het Kruittorenplein.** Archeologisch onderzoek naar prehistorische, middeleeuwse en historische resten onder het Cobercogebouw, Nieuwstad 69 te Zutphen.

ZAP 51

Kim van Straten 2009: **Een afdaling in het verleden van de Beukerstraat.** Een archeologische waarneming aan de Beukerstraat 45 in Zutphen.

ZAP 52

Michel Groothedde 2009: **Over de brug.** Archeologisch noodonderzoek naar de resten van de voormalige paalbrug over de IJssel (gem. Zutphen)

ZAP 53

Kim van Straten 2009: **Archeologie van het Noorderhavenkwartier.** Een archeologisch bureauonderzoek en grondradaronderzoek in het Noorderhavenkwartier van de Mars in Zutphen.

ZAP 54

Bert Fermin 2009: **Het Paardenwalbastion.** Archeologische begeleiding van de rioolvervangingswerken in de David Evekinstraat / Berkelsingel in Zutphen.

ZAP 55

Bert Fermin & Michel Groothedde 2010: **Binnen bij de meestersmid.** Archeologisch en historisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Nieuwstad 57-61, Basseroord 18 en Norenburgerstraat 18-20 te Zutphen

ZAP 56

Bert Fermin en Michel Groothedde 2010: **Het Houten Wambuis.** Archeologisch en historisch onderzoek naar de herberg en boerderij Het Houten Wambuis te Zutphen